

Д-р Х. Поленаковиќ

НОВИ МАТЕРИЈАЛИ И СТУДИИ ЗА БРАЌАТА МИЛАДИНОВЦИ (I)

Прославата на стогодишницата од печатењето на Зборникот од народни песни на браќата Миладиновци (1861—1961) и од смртта на заслужните стружани (1862—1962), покрај тоа што беше прославена кај нас во Југославија (Загреб — во Академијата на науките и уметностите, во Задар — на Семинарот за странски слависти, во Љубљана — на Конгресот на славистите на Југославија, и специјално во Македонија во Струга — свечена академија; академии и работни состаноци по сите места на Македонија, по школите и пред разни собранија и стручни колективи и пред сè, во Скопје), исто така свечено беше прославена и во Бугарија (Софија); по тој повод беа одржани низа пригодни говори и неколку предавања во коишто се изнесоа и нови материјали за знаменитите Миладиновци.

Во текот на овие прослави кај нас и во Бугарија беа објавени голем број прилози, студии и изданија во коишто беа разгледани одделни прашања во врска со животното дело на браќата Миладиновци — Зборникот од народни песни, и со животот на браќата Димитрија, Константин и Наум Миладиновци. Зборникот на браќата Миладиновци доживеа две нови изданија: во Софија, IV. и во Скопје V. издание. Освен кај нас и во Бугарија, нешто малу за Миладиновци е пишувано и во странство [мене ми се познати моите трудови: еден објавен во изданијата на Полската академија на науките (во Варшава): „Na marginesie polskiej zbeletryzowanej biografii Konstantyna Miladinova”, 1961, и втор во споменицата на познатите италијански слависти Еторе ло Гато и Ѓовани Мавер (во Рим): „За фамилијата на браќата Миладиновци”, „Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver, 1962; покрај тоа неколку белешки и прикази во западноевропски славистички списанија].

Интересот за животот и делото на браќата Миладиновци не пресуши со написите објавени во јубиларните години; напротив во следните две години, 1963—1964, беа објавени покрупни материјали и студии посветени на Миладиновци.

Се разбира дека не сето што беше напечатено последниве четири години за Миладиновци заслужува внимание на сериозната критика, бидејќи низа написи претставуваат обични пригодни кажувања за значењето на браќата Миладиновци, без со што и да било да го унапредиле

нашето познавање на животот и делото на Димитрија и Константина Миладиновци.

Во овие години браќата Миладиновци станаа и херои на неколку белетристички творби, кај нас и во Бугарија, и со тоа се наголеми бројот на такви дела во кои — станува збор за поетски и прозни состави — браќата Миладиновци се јавуваат како јунаци и во уметничкото творештво, покрај во науката. — Во прегледов говорам за позначајните материјали и трудови.

1

Брајќа Миладинови, Преписка, издирил, коментирал и редактирал Н. Трајков, Софија, 1964, издание на Бугарската академија на науките, Институт за историјата, 8°, 275.

Среќна беше замислата на пок. Никола Трајков на едно место да се соберат и издадат (и преиздадат) сите познати писма на браќата Миладиновци. Редакторот отиде еден чекор понапред и ги објави и оние материјали, писма и дипломатски списи, што се упатени до браќата Миладиновци, односно во коишто станува збор за затворањето и правените обиди за ослободувањето на Миладиновци од затвор.

Покрај писмата што биле порано објавувани на разни места (една група од седум писма се објавени при крајот на 1963 година), во Препискава се објавени и низа писма што досега не биле никаде печатени. Во последнава група спаѓаат такви писма од браќата Миладиновци и други блиски роднини и пријатели нивни, што се запазени во богатиот фонд на браќата Робевци, што се чува денеска во народната библиотека „Кирил и Методи“ во Софија.

Од браќата Миладиновци има уште сочувани писма.

Во врска со прославата на Миладиновци бев приготвил за списанието „Трудови“ една поголема збирка од писма на Димитрија Миладинов, но тие останаа ненапечатени и дури сега ќе се напечатат.

Изданието на Преписката на браќата Миладиновци е проследено со предговор, критички коментар и потребни регистри без какви и не може да се замисли едно современо, критичко издание на вакви материјали. Во Преписката се дадени низа факсимили, фотографии на разни личности со кои Миладиновци одржувале врски. Овој илустративен материјал доаѓа да го освежи изданието и — кога станува збор за факсимилите од поодделни писма — да овозможи нужна контрола на коректноста на изданието на писмата; токму благодарјејќи им на овие факсимили можев да сторам низа забелешки во однос на исправноста на читањето на некои места во писмата. Во најголема мерка коментарите кон писмата се задоволувачки, ако се испуштат пресилените инсистирања на некои прашања за коишто Преписката не му дава за право на коментаторот. Писмата се давани во оригинал и превод на современ бугарски книжевен јазик. Изданието го приготви покојниот Никола Трајков, а го доврши неговиот син, Веселин Н. Трајков. Изданието се одликува и во технички поглед: со употребената хартија, тврдиот повез и добриот илустративен материјал.

2

Во предговорот (стр. 5—10) Веселин Н. Трајков покрај постојаното повторување во бугарската наука за тоа дека се браќата Миладиновци „синове на бџгарският народ“, дава сведенија за тоа што сè е опфатено во Преписката, за кажувањата на разни современици на Миладиновци за судбината на богатата преписка на Миладиновци, од која еден дел бил заплениет при затворањето на Димитрија, односно Константина, а другиот дел бил уништен од роднините на Миладиновци, од страв. В. Трајков сметал за нужно да го истакне фактот, кажувањето на пријателот на Миладиновци, А. В. Рачински, за тоа дека Д. Миладинов имал обичај да држи преписи (копии) од писмата што им ги испраќал на разни кореспонденти. Ми се чини дека тоа не е ништо карактеристично за Д. Миладинов, бидејќи тоа е обична пракса кај повеќето луѓе што воделе сметка за врските што ги одржувале преку писма, било да станува збор за времето кога живееле Миладиновци, било да станува збор за нашево време. На В. Трајков му е познато кажувањето на К. А. Шапкарев за тоа дека при затворањето на Д. Миладинов неговата преписка била заплениета и собрана во 4 вреќи и однесена од власта како доказен материјал за вината на Д. Миладинов. Во таа преписка имало околу 300 писма од К. А. Шапкарев. Ке беше корисно да се споменеше и кажувањето на Андроник папа Наум (во Преписката број 67, стр. 155), дека станувало збор за писма и книги, што беа ги собрал во „една вреќа, којашто ја запечатиле“ и ја однесле во Охрид заедно со Димитрија и Ѓорѓи Чакарче! И уште една забелешка. Користејќи се со кажувањето на Шапкарев за 4 вреќи со писма и книги, Веселин се документира со „второто издание. . . на „Материјали за животописанието на бр. Миладинови“ (стр. 6). Станува збор, очигледно, за несмасна стилизација, бидејќи, како што е познато, постои само едно, т.е. прво, издание на спомнатата книшка од Шапкарев за Миладиновци; но постои и р а к о п и с приготвен за второ издание, но такво, второ издание, досега не е и з д а д е н о. Оваа несмасност е преземена од коментарот даден во забелешката 21 кон писмото прој 2 од Преписката на страна 22.

Во продолжението на предговорот се изнесуваат интересни податоци за дел од преписката — за писмата од Д. Миладинов упатени до П. И. Севастјанов. Младиот руски научник Петр А. Лавров — кој ке се истакне со својот интерес и за македонското народно творештво, издавајќи дел од заоставштината на Стефан И. Верковиќ — уште во почетокот на 1890 година, значи спроти престојниот 30. годишен јублеј на Миладиновци, со писмо го известил тогашното Бугарско книжовно дружество за тоа дека во архивата на П. И. Севастјанов имало неколку писма од Д. Миладинов, који што П. А. Лавров бил спремен да ги приготви за печат и да ги напечати во органот на Дружеството. Меѓутоа неговото писмо останало без одговор и така овие драгоцени писма останале непознати на науката до нашево време!

Во Преписката се објавени вкупно 108 писма (и документи) и неколку прилози кон писмата, кои претставуваат значајни материјали.

Од овој број на писма и документи 49 се писма од Димитрија Миладинов и 12 писма од Константина Миладинов. Останатите писма и документи се упатени до Д. Миладинов, односно тоа се писма и службени дописи од разни личности пишувани до луѓе што ги интересирала судбината на Миладиновци.

На крајот на предговорот В. Трајков укажува на тоа каде би можело да се очекува да се најдат писма од браќата Миладиновци; покрај на местата на коишто укажува Трајков, писма од Миладиновци можат да се најдат и на низа други места, каде што се и најдени во последно време.

3

Целата преписка е поделена на три дела. Во првиот дел се објавени писма од Димитрија и Константина Миладинов, упатени до разни личности; во вториот дел влегле писма упатени до Д. Миладинов, односно такви писма што се пишувани од разни лица до разни адресанти, а во кои станува збор за затворањето на браќата Миладиновци; и во третиот дел е објавена дипломатската преписка околу ослободувањето на Миладиновци од затвор.

I

Во првиот дел од Преписката на прво место се објавени досега непознати писма од Димитрија Миладинов, а потоа тие — познати — од К. Миладинов.

Првото писмо од Димитрија Миладинов, што е воопшто познато, е писмото што го пишувал Димитрија во Охрид на 25 февруари 1846 година и го упатил до рускиот научник и патешественик по Македонија Виктор Иванович Григорович, тогаш доцент на универзитетот во Казан. На своето патување по Европска Турција Виктор Иванович Григорович престојувал, како што е тоа познато, неколку дена во Охрид и во Струга, запишувајќи народни песни и од мајката на Миладиновци, и сугерирајќи му на Димитрија да се зафати со собирање народни умотворби и со пишување граматика на струшкиот говор. Писмото е најдено во заоставштината на В. И. Григорович и многу е значајно по изјавите на Димитрија дадени во него што се однесуваат за собирањето народни песни и пишувањето граматиката на струшкиот говор. Во часот кога го пишувал ова писмо, Д. Миладинов имал веќе запишано приличен број народни песни, од кои правел „подбор на најдобрите“ и ја пишувал бараната од Григоровича граматика на струшкиот говор. Со ова писмо дефинитивно се установува фактор дека почетокот на собирачката работа на народното творештво кај Димитрија Миладинов паѓа во 1845/1846 година. Друго е прашањето каде се наоѓаат сега првите записи на Димитрија Миладинов, ако се воопшто сочувани и кога започнува неговото систематско собирање на народни умотворби. Според моето мислење тоа би било врзано со 1856

година, по неговото враќање и едногодишното патување по српските земји. Писмото е пишувано на грчки јазик.

Второто писмо од Димитрија Миладинов што е сочувано, досега било познато и печатено и, особено, многу е користено во науката за Миладиновци. Ова писмо е објавено во списанието „Минало“, I, 1912. Значајно е за новото издание на ова писмо (Преписка, број 2) дека е даден нов превод од грчкиот оригинал, којшто во многу детали се разликува од преводот кон првото издание.

* * *

Новина за познавањето со кореспонденцијата на Димитрија Миладинов чинат 28. писма што ги упатил Димитрија, во текот на неколку години, до разни членови на познатата охридска, поправо битолска трговска куќа браќа Робевци и синови. Преку каналите на оваа видна трговска куќа, којашто имала свои филијали во Белград, Виена и други западноевропски центри, главно одела преписката не само на Димитрија и Константин Миладиновци, туку и таа на Митра Миладинова, Кузман А. Шапкарев и други луѓе што покажувале жив интерес за судбината на браќата Миладиновци. Економски јака, куќата на браќата Робевци истовремено била и многу влијателна кај турските власти, кај црквената хиерархија и кај водечките трговско-занаетчиски македонски луѓе. За ва даде што повеќе податоци за оваа трговска куќа, редакторот на изданието приложил во книгата повеќе фотографии, на кои се наоѓаат скоро сите членови на оваа фамилија, што се спомнуваат во Преписката; покрај тоа доволно податоци за членовите на оваа куќа дал редакторот и во разните забелешки кон разни писма од Препискава, така што читателот може во голема мера да ја согледа улогата на оваа куќа во развитокот на македонското општество во времето што го опфаќа оваа Преписка. Писмата на Д. Миладинов, објавени во Преписката, започнуваат од 14 јуни 1855 година и одат до 28 април 1861.

Првото писмо од оваа група писма, пишувано е во Струга на грчки јазик (поголемиот дел од писмата се на грчки јазик), на 14 јуни 1855 и потпишано е со: Д. Младинис(!), според читањето на редакторот. Во тоа време Димитрија можел да се потпишува како: Миладинидис [Акад. *Иван Снегаров*, Кодекс (кондикс) на црквата св. Георги в Струга, Софија, 1964, БАН, документ бр. 2, стр. 34; да се види мојот приказ на оваа книга во: Гласник на Институтот за национална историја, Скопје, кн. IX — 1, 1965, 330—344; и Константин Миладинов, кога се запишувал во Атина за студент, се запишал како Миладинидис]. Со оглед на тоа дека во Препискава (Бр. 3) не е даден факсимил од вопросното писмо, укажувам на можноста читањето на редакторот да е погрешно. — Инаку во писмово станува збор за средување на некои работи, што на Робевци им биле познати, а за кои во писмото одредено не станува збор.

*

Второто писмо од Д. Миладинов било упатено до Никола А. Робе во Битола, а пишувано е на 22 октомври 1855 година во Охрид. Кон писмото Димитрија приложил две писма со молба да бидат предадени на адресантите: Атанаси Анести, учител во Битола и брат му Константин, кој во тоа време бил учител во селото Магарево, покрај Битола, каде што го оддолжувал својот долг, за стипендијата што беа му ја давале магаревчаните за време на студиите во Атина. И потписот во ова писмо редакторот го прочитал: Младинис! Инаку од содржината на писмово дозавме дека Д. Миладинов преку фирмата Робевци добивал и српски весници, што говори за тоа дека тој и пред да тргне на пат по српските земји, 1855/1856 година, веќе можел да чита текстови пишувани со српска кирилица, на српски јазик, и да се информира за ситуацијата во земјите што наскоро ќе ги посети. За постојаното читање на српски весници, дознаваме и од друго место во Преписката (Преписка, број 8; во овој случај, од 1857 година, станува збор за новосадскиот „Српски дневник“ од Д. Медаковиќ).

*

Третото писмо од Д. Миладинов до фирмата Робевци е пишувано во Прилеп, на 5 март 1857 година (Преписка, број 5). Меѓу второто и ова писмо минало повеќе од една година. За тоа време Димитрија се наоѓал надвор од Македонија (во Мостар, Сараево и, најповеќе, во Белград) и немал можност да ја користи услугата на фирмата Робевци за испраќање писма.

Во писмово станува збор за одењето на Константин Миладинов од Одеса во Москва и за тоа дека Димитрија уште немал вести од братата си. Важно е да се истакне потцртувањето на Димитрија дека „Од сите препораки — што му биле дадени на Константина при заминувањето од Македонија за Русија — таа од архимандритот Партенија се покажа најдобра“. Во мојата студија за Константина Миладинов, јас го истакнав фактот дека Партенија Зографски бил најважното лице, што ја организирано работата околу испраќањето млади македонски (и бугарски) луѓе на школување во Русија ((Книга за Миладиновци, Скопје, 1962, 164 забелешка 8).

*

И следното писмо на Д. Миладинов е пишувано во Прилеп на 3 јули 1857 година (Преписка број 7) и нема нешто особено значајно.

*

Со богата содржина се одликува петтото писмо од оваа група писма на Д. Миладинов (Преписка број 8), пишувано во Прилеп на 14 јули 1857 година. Во писмово Димитрија го известува докторот Константин Робе дека му пишувал веќе неколку писма, покренувајќи го и во ова писмо прашањето за некаква плоча што требало да се испрати во манастирот св. Наум. Сега Димитрија може да го извести д-р Робе,

дека добил вести од брата си Константина и дека овој „добро го разбира рускиот јазик, и откако ќе навлезе во духот на јазикот за да може слободно да се изразува, ќе има доста приватни часови од грчки јазик.” Со ова искажување на Димитрија Миладинов што се однесува до совладувањето на рускиот јазик од страна на Константина — а за тоа сигурно Константин му пишува на Димитрија — добиваме уште еден податок за тоа како одело совладувањето на рускиот јазик кај Константин Миладинов, со кој проблем сум се бавел во студијата: „Рускиот јазичен елемент кај македонскиот поет Константин Миладинов” (Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга XV, 1963, 325—335). Од ова писмо на Димитрија лесно можеме да разбереме нешто и за материјалната положба на Константина во Москва. Наиме, се знаеше дека материјалната ситуација на Константина во Москва не беше којзнае како сјајна. И онаа помош што ја добијаше од Бугарското настојателство од Одеса, не му се исплатуваше редовно (да се види мојата студија објавена во Книгата за Миладиновци, 165, заб.), а и помошта на Московскиот добротворен комитет (којашто ќе може да ја користи дури од почетокот на 1858 година) не беше голема, така што „бедниот” Константин — како што е наречен во едно писмо — мораше од првите денови на својот престој во Москва да мисли и за наоѓање на некои извори за издршка, давање приватни часови од грчки јазик, најчест излез на нашите студенти во тоа време во Русија.

Значајот на ова писмо од Димитрија Миладинов се наголемува и со податокот за тоа кој од браќата Миладиновци, кога и каде сè собирал народни умотворби. Пред сè, Димитрија му изјавува на д-р Роберт: „кон собраните од него (Константина) бугарски песни”, тој, Димитрија, му испратил на Константина „не малу бугарски песни, коишто ги собрав тука и од Велес. Очекувам и од Источна Македонија, како од Кукуш и Дојран, коишто никој од Македоно-Бугарија не ги издал. Собирам исто така пословици, гатанки и ако е можно, и приказки”.

На прво место доаѓа податокот за тоа дека Константин, одејќи во Русија, носел со себе народни песни, што ги запишал тој и со тоа Константин се јавува како прв собирач на народни песни, што влегле во Зборникот на браќата Миладиновци. И од досегашните пишувања за уделот на Константина во собирањето народни песни за Зборникот на Миладиновци се значеше дека тој не бил мал. макар што се претпоставуваше оти на Димитрија му припаѓаше лавовскиот дел во собирањето народни песни. По ова писмо од Димитрија Миладинов, знатно се наголемува улогата на Константина во собирањето народни песни, а таа на Димитрија си го добива заслуженото место.

Оваа изјава на Димитрија Миладинов е многу значајна и за уточнувањето прашањето за собирањето народни умотворби од страна на Д. Миладинов. За интересот на Д. Миладинов кон собирањето народни песни се знаеше и од порано, врз база на писмото од Д. Миладинов од 20 август 1852 година, упатено од Битола до А. Екзарх во Цариград (сега во Препискава број 2). В. И. Григорович беше инспираторот Д. Миладинов да се зафати и со оваа многу значајна работа. Од писмото,

што го разгледаваме во почетокот, се виде дека оваа иницијатива на В. И. Григорович роди со плод, бидејќи Д. Миладинов можеше да го извести В. И. Григоровича, дека врши подбор од собраните песни, за да му ги испрати во Виена. Врз база на ова писмо сега можеме со сигурност да тврдиме дека Димитрија му испратил на Константина во Русија народни песни (и други умотворби) што ги запишал во Прилеп, Велес. . . За тоа дека Димитрија запишувал народни умотворби во Прилеп се знаеше во науката од пишувањето на Рајко Жинзифов и сликовитото кажување на Марко Цепенков. Од ова писмо на Д. Миладинов дознаваме дека тој имал организирано некои луѓе од Источна Македонија — за жал не ни ги кажа нивните имиња — за да му собираат тие народни умотворби. Сите овие материјали ќе му се испратат на Константина во Москва, а такви материјали никој од Македонија дотогаш не собрал, како со гордост ќе го истакне тоа Димитрија во писмото до д-р К. Робе. — Значајна е и изјавата на Димитрија дека тој собирал и други народни умотворби, покрај оние што влегле во Зборникот, и — народни пријаски!

Завршувајќи го писмово Димитрија Миладинов со извесно сомневање го прашува учениот Робе: „Може би се смееш?“ поради оваа моја работа! Познато ни е дека со призвук на потсмев го пречека Димитрија таткото на Марко Цепенков, кога од него Миладинов запишуваше народни умотворби, некако во истото време кога го пишуваше ова писмо до К. Робе, изјавувајќи му на шивачот Коста, дека намеравал да издаде книга од народни умотворби, за да се сочуваат од забравот.

Во врска со коментарите што ги дава редакторот кон ова писмо можам да сторам некои забелешки. Пред сè, редакторот го користи случајот со именувањето на народните песни, што ги собирале Константин и Димитрија Миладинов, и со тоа како ги викале тие: — б у г а р с к и, за да го подвлече тоа и да им рече на тие, што песните ги викаат македонски, како „погрешно се пише од лица неосведомени добре“. За тоа дека песните на македонскиот народ се македонски, е прашање за кое нема што да се дискутира. Меѓутоа, чудно е дека редакторот не забележил оти Константин истиве песни ги вика и — македонски! Во Преписката под број 55, стр. 132: „И ја имам многу македонски песни, кои сакам да издадам малко подоцна, зашто сега не ми позволјават обстоятелствата“, му пишува Константин од Москва на 8 јануари 1859 на бугарскиот писател и револуционер Георги С. Раковски, а јас открив едно писмо од бугарскиот фолклорист и пријател на Константин Миладинов, Васил Д. Чолаков, во коешто се објасни како дојде до тоа Зборникот на Миладиновци да го носи денешниот назив (Х. Поленаковиќ, Браќата Миладиновци и Васил Д. Чолаков, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга XIV, 1962, 205—238): „Може да ви ѝе познато — му пишува Чолаков на д-р Фрањо Рачки, познатиот хрватски научник и општествен деец, човек близок со Ј. Ј. Штросмајер и познат со Константин Миладинов — че като доидох преминџтата година в Загреб, покойниџт мой друг Константин Миладинов ме умоли да му дам сто песни из вџс-

точните старни на Бугарија, за да може да даде название својата збирка, „Бугарски народни песни“ Аз — продолжува Чолаков во писмото што му го упатил од Загреб на 12 април 1862 година на д-р Ф. Рачки — с благодарение испљних молбџта на својт друг, като ми се в рече да ми даде непременно сто (100) форинти од тукашните предбројници за трудџт ми...“ (во спомнатиот мој труд, стр. 218—219, факсимилот од писмото е објавен во истава моја студија на стр. 220—221). Со ова писмо Чолаков бараше од Рачки обештетување за дадените 100 бугарски народни песни од кои само еден дел, поголемиот, влезе во Зборникот на Миладиновци (на стр. 224 кажав дека Миладинов од добиените сто бугарски песни во Зборникот вклопил само 77, коишто и ги набројувам).

И забелешката број 3 кон ова писмо, во којашто редакторот Трајков самоуверено тврди дека: „„Никџде Димитџр Миладинов не пише думата Македонија одделно, наричав Македоно-Бугарија“, лесно може да се обеснажи со низа примери од Препискава, бидејќи Македонија Димитрија Миладинов ја наречува и онака како што ја нарече во ова писмо, но го знае и името: Македонија, и западна Македонија и источна Македонија (да се погледа во предметно-географскиот показалец, на стр. 269, па ќе се види дека спрема 4 називи Македонобугарија има 27 примери каде што е употребен само зборот Македонија, 2 пати со определбата западна Македонија и 4 пати со определбата источна Македонија, од кои еднаш токму во ова писмо).

*

Писмото на Д. Миладинов (потпишано: Миладин) од 11 август 1857 година во Прилеп, не донесува ништо ново за подоброто познавање на дејноста на Д. Миладинов (Преписка број 9).

*

Меѓутоа во следното писмо (Преписка број 10) на Д. Миладинов, пишувано во Прилеп на 20 август, наоѓаме податоци за преродбенските усилби на Д. Миладинов: да се ангажираат учители за Охрид, Прилеп и Кукуш, коишто би предавале на народен јазик. За Кукуш оди Рајко Жинзифов.

Пет дена подоцна, на 25 август 1857 г. Д. Миладинов од Прилеп пишува писмо и го испраќа со Рајко Жинзифов, известувајќи ги Робевци дека Рајко оди за учител во Кукуш, кадешто ќе предава на словенски јазик трипати седмично и трипати на грчки јазик. Станувало збор и за тоа Рајко да оди за учител во Охрид, меѓутоа за Кукуш успеал да го придобие познатиот кукушки првенец Нако Станишев, кој специјално за тоа дошол во Прилеп. За Охрид ќе се погрижи Миладинов да најде учител (Преписка број 11).

*

Следното писмо од Д. Миладинов упатено до Робевци, е пишувано во Кукуш на 6 февруари 1858 и во него, главно, станува збор за некакви деловни работи (Преписка број 13).

*

Во писмото упатено од Кукуш на 5 јуни 1858 г. до Робевци, станува збор за испраќање ученици во Русија на школување; тоа е онаа група студенти за којашто во Москва ќе води грижа Константин Миладинов (Преписка број 15), и за која ќе стане збор и во следните две писма (Преписка број 18 и 19).

*

На 22 март 1859 година Димитрија Миладинов, од Кукуш, му препраќа на д-р К. Робе покана од московското списание „Парусь“ за соработка на Македонци во него (Преписка број 27).

*

Со писмото број 28, пишувано на истиот ден како и претходното, Д. Миладинов му препраќа на д-р Робе едно „Објавление“ за претплата на бугарскиот весник на Драган Цанков „България“, што требаше да започне со излегување во Цариград. Покрај тоа, во писмото говори за разни актуелни прашање: за одењето на делегацијата од кукушани во Цариград при Патријаршијата, за потребата да се најде словенски учител за Битола.

Во коментарите кон ова писмо (забелешка 3) редакторот говори за нападите што биле објавени против Д. Миладинов во атинскиот весник „Атина“, за што станувало збор и во анонимната дописка за Кукуш, што била објавена во цариградското списание „Български книжици“ за 1858, ч. III, кн. 2, бр. 24, сѐр. 344—345 и потпишан со псевдонимот „Един пътник“. На редакторот му остана непознато дека под псевдонимот „Един Пътник“ се криел пријателот на браќата Миладиновци, Александар Виторович Рачински (Х. Поленаковиќ, Кој е авторот на дописот за Кукуш, печатен во списанието „Български книжици, част III, 1858 г., стр. 344—345“, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга 6, 1953, 100—103). Во врска со „Објавлението“ за весникот „България“, грчкиот превод од бугарскиот оригинал, што веројатно го направил Д. Миладинов, претставува единствен текст на „Објавлението“, бидејќи од бугарскиот оригинал не е зачуван ни еден примерок, како што забележува редакторот.

*

Важноста на следното писмо од Д. Миладинов упатено до д-р К. Робе е во тоа што е пишувано во Струга на 8 јули 1859 година. Досега не се знаеше кога Д. Миладинов го напуштил Кукуш. Се претполагаше дека тоа било при крајот на јуни 1859 (Ив. Хаджов, Братя . . . Миладинови, 51), но сме имале и тврдење дека „Миладинов се наоѓал во Кукуш и во месец јули . . . и по 12 септември 1859. . .“ (Славко Димевски, Кукушката унија од 1859 година. По повод 100 години од настанот, Гласник на Институтот за национална историја, год III, Скопје, 1955, бр. 2, 141). Ова писмо и следното, пишувано уредента во Струга, на 9 јули, го потврдуваат поранешното пишување (на М. Арнаудов, Хацов, Трајков) за ова прашање, а не тоа на Димевски.

*

Значајни податоци за намерата на Константин Миладинов да се врати од Русија дава писмото на Д. Миладинов, пишувано во Струга на 21 ноември 1859 година, испратено до д-р К. Робе (Преписка број 34). Кога стана сигурно дека се ближи крајот на тешко болниот охридски митрополит Јоаникија, и дека треба да се мисли на тоа кој ќе го наследи на охридската митрополитска столица, Д. Миладинов стапува во акција, на тоа место да биде поставен Иларион Макариополски, и за ова го ангажира К. Робе и Димко Радев, виден битолски граѓанин. Во продолжението од писмото Д. Миладинов го известува — д-р К. Робе дека „Брат ми решил идната пролет да си дојде во татковината.“ Со намерата на Константина, да се врати заедно со останатите Македончиња од Москва во Кукуш, Д. Миладинов скоро истовремено го известува и јеромонахот Климент во Полјанин, Дојран (Преписка број 33: „А брат ми от Мосха ми пишвит че на пролет решиха да дојдат в Кукуш сите чеда македонски. . .“). Во врска со овие вести за враќањето на Константина од Москва во татковината треба да е топлото братско писмо на Д. Миладинов упатнео до Константина во кое го вика да се врати назад, дома, бидејќи Димитрија му нашол место за учител во Охрид. За ова писмо — коешто не е вклопено во книгава — уште ќе стане збор во овој преглед.

*

За очекуваната смрт на митрополитот Јоаникија одново пишува Д. Миладинов во писмото датирано во Струга на 22 ноември 1859 (Преписка број 35), соопштувајќи им на Робевци дека охридските првенци одлучиле да ги примат словенските книги и одежди од Русија, што биле добиени по иницијатива на Д. Миладинов, а со посредство на Партенија Зографски.

*

За словенските книги и одежди, испратени од Русија, Д. Миладинов говори и во писмото што го пишувал во Струга на 4 декември 1859 г. и го испратил до д-р К. Робе. Покрај за ова, во писмото Димитрија говори и за потребата да се зајакне антифанариотската акција. Во ова писмо провејува вербата во Русија (Преписка број 37). Ова писмо Димитрија го пишувал во Охрид, како што се гледа од следното писмо упатено до Робевци од Струга на 11 декември истата година (Преписка број 38).

*

Во Преписката под број 41 е објавено писмото на Д. Миладинов, пишувано на 6 јули 1860 г. во Дебар, кадешто се наоѓал на обиколката по Македонија на којашто собирал доброволни прилози за изградувањето на бугарската црква св. Стефан во Цариград. Ова писмо било веќе познато од порано и напечатено „в два различни и непълни превода през 1943 от Владислав Алексов Миладинов. . . и М. Арнаудов“. Во ова писмо Димитрија говори за тоа дека добил писмо од братот си Константина од Виена, преку фирмата на Робевци.

*

На својата обиколка по Македонија, на 17 август 1860 г. Д. Миладинов се нашол во Велес откаде им пишува на Робевци (Преписка број 42), известувајќи ги за одзивот на народот за давање доброволни прилози, и за акцијата против фанариотските владици во разни места по Македонија и Бугарија. Очекувал писмо од Константина, а пристигнатата пошта за него да му се упатувала во Велес кај учителот Георги Икономович.

*

И следното писмо упатено до Робевци Димитрија го пишувал во Велес на 31 август 1860 година (Преписка број 43) и во него се говори за неговата посета во Кустендил и за иследувањата што се вршат против тамошниот корумпиран владика Дионисија.

*

Последното писмо од Д. Миладинов, пишувано додека се наоѓал на слобода, е пишувано во Струга на 10 февруари 1861 (Преписка број 44). Ова писмо овдека се препечатува, бидејќи било порано напечатено во книшката на Н и к о л а Т а б а к о в: Димитър и Константин Миладинови, Съчинения, София, 1943, 31. Во писмово се изнесува загриженоста на Димитрија за судбината на Константина, кој според соопштението на Робевци, одамна отпатувал од Виена преку Белград за Кукуш, кај Партенија Зографски. Бидејќи Димитрија не добил вести од Константина нити од Белград, нити од Кукуш, тој ги моли Робевци, преку нивната куќа во Белград, да проверат во тамошната полиција, дали Константин минал низ Белград. Од ова се гледа дека во последно време, по напуштањето на Виена, Константин не му се јавил на Димитрија, или евентуално писмото некаде се загубило, така што Димитрија не знае дека во часот кога го пишувал ова писмо, Константин се наоѓал веќе околу пет месеци во Хрватско (во Гаково и во Загреб). Од сочуваната преписка на браќата Миладиновиц и инаку се гледа дека Константин не бил многу склон да пишува писма. Еве, минале пет месеци, а тој не му се јавил на брата си Димитрија. Ја видовме порано загриженоста на Димитрија поради тоа дека Константин долго време не му пишувал на брата си по одењето во Русија.

Во коментарот кон ова писмо редакторот пишува дека Константин „оџе през лятото на 1860“ дошол во Гаково, каде останал „до февруари 1861 г.“ кога отишол во Загреб да го напечати Зборникот од народни песни. Според моите истражувања (Х. П о л е н а к о в и к ѓ, Хрватскиот печат за престојот на Константин Миладинов во Гаково и Загреб и за текот на печатењето на Зборникот од народни песни, како и за крајот на браќата Миладиновиц, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга 6, 1953, 87—94) се виде дека Константин стасал во Гаково при крајот на септември 1860, а во Загреб е на 12 јануари 1861 година. Во прилог на оваа хронологија оди и условното датирање на писмото од К. Миладинов до Димитар

Павлович (Преписка број 57, кадешто воопросното писмо е датирано со „началото на октомври 1860 г.“). На редакторот му остана незабележена оваа контрадикција со датирањето на ова писмо и кажувањето дека Константин веќе во летото таа година дошол во Гаково.

*

Неколките уште запазени писма од Д. Миладинов упатени до Робевци, се пишувани во затворот, во Битола, и во нив, главно, се апелира на старите пријатели, да се заземат за неговото ослободување од затворот.

Во писмото пишувано на 14 март 1861 година, Димитрија ги моли Робевци приложеното писмо за брата му Константина, да му се испрати на адресантот или до Јакчи-хан во Цариград, каде што биле сместени дуќаните на охридските трговци, што живееле и тргувале во Цариград. (Преписка број 45).

Со неколку зборови, во писмото од 8 април 1861, ги моли Робевци да се заземат за неговото ослободување и да го поучат неговиот тест како да постапи за неговото ослободување (Преписка број 46).

Четири дена подоцна, на 12 април, Димитрија ги моли Робевци, да продолжат со акцијата за неговото ослободување и прашува што станало со неговата молба упатена до Високата порта (Преписка број 47)

Последното писмо од Димитрија упатено до Робевци, е пишувано на 28 април 1861 година (Преписка број 48). Пишувано со еден спокоен и достоинствен тон, ова писмо всушност претставува изјава на сочувство по повод смртта на шефот на фамилијата на Робевци, Ангел Робе.

* * *

Според својот број и значајот, по групата писма од Д. Миладинов, упатена до фамилијата Робевци, доаѓаат писмата што Д. Миладинов ги упатил до рускиот археолог Петр Иванович Севастјанов. Од овие писма Д. Миладинов ни се прикажува како вистински, пламенен преродбеник и организатор на народното школство во Македонија, собирач на книжевно-историски споменици и народни умотворби. За судбината на овие писма од Д. Миладинов неколку зборови се кажаа во предговорот на В. Трајков, а нешто за тоа рече и редакторот на Преписката во коментарот кон писмото објавено во Преписката под број 16. Некои од писмата од оваа група беа објавени во есот на прославата ма Миладиновци од редакторот, Н. Трајков, така што овдека се препечатуваат.

Првото писмо упатено до П. И. Севастјанов во Света Гора, е пишувано во Кукуш на 26 април 1858 година (Преписка број 14). Како ова писмо, исто така и другите писма од оваа група се пишувани на грчки јазик. Заедно со писмото Димитрија му испраќа на Севастјанова 2 листа од два ракописа (едниот од Струга) и изјава на симпатии кон „општата ни мајка — Русија“. Димитрија претиолага дека Севастјанов е запознат со тешката судбина на толкуте македонски манастири, чиешто библиотеки и, специјално, словенски ракописи биле

изгорени (манастирот Трескавец, св. Наум, св. Пречиста кичевска и др.), односно разнесени по светот од разни патешественици. Во писмото се наоѓа податок за тоа дека Димитрија му испратил на рускиот историчар и славист Хилфердинг, преку Стефана И. Верковиќа, грчка Служба на Седмочислениците „и тридесет и девет бугарски песни од разни градови на Македонија“. Како дојде до тоа Миладинов да му испрати толкав број песни на Хилфердинга и кога било тоа, не е познато. Во писмото Димитрија го известува Севастјанова и за брата си Константина, кој се наоѓа во Москва „да ги изучи словенските јазици“, и имал намера да издаде Зборник со „народни песни, приказки, пословици и гатанки.“ — Ова писмо прв пат го објавил патријархот Кирил во списанието „Духовна култура“ (Софија, год. 63, ноември—декември 1963, 21—23).

*

Неполни два месеца подоцна, на 14 јуни 1858 г. Д. Миладинов му пишува на П. И. Севастјанов писмо (Преписка број 16) исполнето со богата разновидна содржина. Пред сè му се заблагодарува на одговорот на првото писмо и на готовноста брата му Константина да го препорача кај својот брат Павел И. Севастјанов. Му испраќа неколку пергаментни споменици, оригинали од коишто преписи му испратил со првото писмо. Покрај тоа му испраќа и пратка со разни книжевно-историски споменици и нумизматички материјали, што ги токмел да му ги испрати на брата си Константина во Москва. Готов е да му испрати и збирка од 15 ракописи со богослужбена содржина и разни златни, сребрени и бакрени пари. Понатаму го известува Севастјанова дека на Хилфердинг, преку Верковиќа, му испратил разни натписи, а на Друштвото српске словесности во Белград му испратил еден хрисовул на пергамент од кралот Стефан даден на манастирот Трескавец заедно со неколку натписи и нумизматички материјали — (За ова да се види: Х. П о л е н а к о в и ќ, Димитрија Миладинов како собирач на книжевно-историски споменици, и Димитрија Миладинов како собирач на нумизматички материјали, во Книга за Миладиновци, 121—124, 125—130).

Готов е — продолжува во писмово Димитрија Миладинов — на секакви услуги, како што му услужил и на Јаков Онисимович Ошмјанцов, составувајќи му патеводител по Македонија.

По ова, Димитрија му ги изложува на П. И. Севастјанова своите планови. Намислил во Кукуш да оснува централна словенска гимназија со грчки и француски јазик. Оваа гимназија треба да е тврдина против гркоманијата во овој крај. Исто така Димитрија има намера слични школи да основе и во Битола или во Охрид. Го известува и за тоа дека во Русија испратил на школување осум Македончиња,

Во богатиот коментар кон ова писмо редакторот ја изнесува историјата на 8-те писма од Д. Миладинов и едно од К. Миладинов, што се наоѓаат во архивата на П. И. Севастјанов, а кои до нашево време — како што се рече — останаа непубликувани и необработени.

— На Н. Трајков му останаа непознати новите достигнуања на македонската наука за животот и делото на Верковиќа, бидејќи, давајќи ја биографијата на овој значаен собирач на македонски народни умотворби, се служи со стари извори.

Во третото писмо (Преписка број 17), пишувано во Кукуш на 21 јуни 1858, Димитрија му се заблагодарува на Севастјанов за помошта што му ја ветува на Константина, како и за ветувањето дека во Русија ќе издејствува помош за планираната гимназија во Кукуш, со што би му се овозможило на населението од овој крај да се врати кон „словенската мајка“. За ова разбирање и помош, Димитрија на Севастјанова му го припишува названието — Македонски! До крајот на писмото станува збор за рзани пратки од нумизматички материјали и други споменици. Преку Севастјанова Димитрија му се заблагодарува на А. В. Рачински за „штедрите расходи за патувањето (на Константина) од Одеса до Москва.“ Кон писмово е приложена и молбата на првенците од Аврети Хисар (Женско), Полјанин и Карадак, упатена во Русија, до царот, до Синодот и до рускиот пратеник во Цариград, со којашто се бара помош.

*

Следното писмо е пишувано во Солун на 1 јули 1858 (Преписка број 20) и со него му испраќа на Севастјанов извесен број сребрени и бакарни пари, што ги собрал во Прилеп некој негов пријател (Преписка број 20). — Писмото објавено во Преписката под број 21, е пишувано во Кукуш, и во него се говори за некои нумизматички материјали и ракописи, за кои било збор и во поранешните писма.

*

Многу побогато со податоци е писмото на Д. Миладинов пишувано во Кукуш на 2 август 1858 (Преписка број 22). На Севастјанова, кој е уште на Света Гора, му испраќа три словенски ракописи пишувани на пергамент и ветува и други, кои што не ги разбира, бидејќи „смирениот Ваш Словенин не цицал како дете млеко од мајчината град, за да го знае добро она што се содржи во нив.“ Ракописите што му ги испратил, ги зел од плетварската црква, каде што ги нашол и двата пергаментни ракописи, што му ги испраќа со ова писмо. Покрај ракописите му испраќа и една поголема збирка од златни, сребрени и бакарни пари, нудејќи му на П. И. Севастјанов, покровителот негов, на Константина и на цела Македонија, којшто ќе биде наречен Македонски, — и натаму соработката во поглед на собирање стари ракописи и нумизматички материјали. Во писмово го повторува кажувањето дека минатата година и оваа му испратил во Москва на Ј. О. Ошмјанцов „подробен опис на Македонија“. Го известува уште П. И. Севастјанова дека „минатата и оваа година му испратил на брата си (Константина) песни од Охрид, Струга, Костур, Битола, Велес и Кукуш, опис на разни обреди, приказки, гатанки и пословици. . .“ Покрај тоа му испратил на Константина и

„пет цртежи на млади супрушки двојки“ од разни места со сите подробности на носијата и боите. Димитрија — продолжува во писмото — се токмел да му испрати на Константина и слики на четири места од Македонија. Интересен податок е и соопштувањето на Димитрија, дека населението од разни места на Македонија барало книги печатени на народен јазик, но со грчки алфавит, и дека тоа население барало „словенски учители“. Во недостиг на податоци за тоа кој од браќата ги запишал кои песни во Зборникот, ова кажување на Димитрија, заедно со она од писмото под број 8 од Преписката, може, во извесна мерка, да го олесни решавањето на ова прашање. Во врска со барањето на населението од разни места на Македонија книги печатени на народен јазик со грчки алфавит, треба пред сè да се мисли на познатото К о н и к о в с к о е в а н г е л и е од Павел Божигропски, печатено во 1852 година, во печатницата на Држиловиќ, во Солун.

*

Писмото пишувано на 6 август 1858 во „Кукуш во Македонија“ (Преписка број 23), упатено на Павел Иванович Севастјанов во Москва е всушност еден куртоазен акт спрема човекот што требало да му биде покровител на Константина во Москва.

*

Утредента, на 7 август 1858 г. (Преписка број 24) Д. Миладинов му пишува на Петр Иванович Севастјанов на Света Гора, испраќајќи му по двајца Кукушани некои писма.

*

Додека сите досега разгледувани писма од Димитрија Миладинов до браќата Севастјанов биле пишувани на грчки јазик, следново писмо, пишувано на 19 декември 1858 г. во Кукуш (Преписка број 25) е пишувано на македонски јазик и упатено е до Петр И. Севастјанов во „Москва или Петербург.“ Го потврдува приемот на писмото, што Севастјанов му го испратил на Димитрија од Света Гора преку двајцата кукушани и му заблагодарува на испратените „7 жолтици империалски“, коишто претставуваат надополнување за некои испратени книжевно-историски споменици, односно нумизматички материјали. Покрај оваа парична накнада, сигурно дека Д. Миладинов добил и некој другпат вакви или слични суми пари за себе и за соработниците на собирањето овие старини(на пример еден од тие соработници е неименуваниот прилепчанец за кого станува збор во писмото број 20 од Препискава).

Во писмово, Димитрија Миладинов, со тага во гласот, го известува Севастјанова дека: „Јас не умејам да написам добро на матерни јазик моето почтеније при ваше високо лице, а пак на грчки език не се разумеаме. За тоа ќе ме простете.“ Понатаму во писмово му ја изјавува почитта на кукушките првенци, надевајќи се дека „оно печатано общо писмо да се предаат на високите лица,

които ќе земат и „sympathie“ за овдешново малово уголок в источна Македонија за да ни се лулјаат македо-болгарските дечина во славијанска лелјајка и славијанско да цицаат матерно млеко и славијани цели да порастат.“ Во продолжението на писмово се жали дека останале несослушани молбите од кукушаните упатени до рускиот конзул во Солун, Мустоксида и до одговорните во Цариград за словенски книги. На крајот на писмото го известува Севастјанова дека „древности шчо ќе ми паднат в рџка“, ќе ги испраќа на Константина. (Исписиве од ова писмо ги дадов со денешна македонска азбука, користејќи ја и буквата -ћ- од српската азбука, којашто ја користел Д. Миладинов; интервенирав само во интерпункцијата, инаку го запазив говорот на Миладинов). За жалење е дека редакторот не нашол за сходно да даде и факсимил од ова писмо!

* * *

Нови податоци за дејноста на Димитрија Миладинов донесуваат и неговите писма, што се пазат во архивот на манастирот Зограф во Света Гора, а се упатувани до разни раководни лица од манастирот, со кои Димитрија одржувал живи врски. Овие писма ги публикувал К и р и л , п а т р и а р х Б љ л г а р с к и : Седем неизвестни писма на Димитър Хр. Миладинов, Духовна Култура, Софија, година 63, кн. 11—12, 1—30 со факсимили од сите писма. Пред писмата авторот на статијата даде „увод и објасненија на писмата“, стр. 1—20 со солидно познавање на предметот, но со дух на разбирањата што се карактеристични за скоро сите пишувања за Миладиновци во Бугарија. Од овие седум писма четири се пишувани на македонски јазик, а три на грчки. Едното од писмата, упатено до П. И. Севастјанов, го разгледавме при анализата на групата писма што Димитрија Миладинов му ги испратил на Севастјанов. Во Преписката се препечатени сите овие писма.

Како во изданието на овие писма од „Духовна култура“, исто така и во изданието од Преписката, сторени се низа грешки, пред сè на штета на оригиналот; во изданието од Преписката постојат знатно повеќе грешки. Меѓу првото и второто издание има разлики и во оние писма што се преведени од грчките оригинали на Димитрија Миладинов. Општа разлика меѓу првото издание на овие писма и второто е во тоа што преводите од првото издание се дадени со извесна архаичност во јазикот и во стилот. Споредувањата што сум ги чинел меѓу печатените текстови од писмата и односните факсимили сум ги проверувал и со личните преписи од овие писма, што сум ги направил во ноември 1956 и ноември 1957 година за време кусите престои во манастирот Зограф.

Првото писмо од оваа група објавени писма е писмото пишувано во Кукуш на 1 јуни 1857 г. до проигуменот Викентие (Преписка број 6). Во писмово Димитрија Миладинов го известува проигуменот за тоа дека за него чул од братата си Константина убави зборови и му јавува за успехот на народната школа во Кукуш. „Овде, фала Богу

училиштата на успехот по Славјански јазик многу лепо ходат и имат шчо предават и граматика славјанска со технологиа и со истълкување на Болгарски јазик.” Се жали на кукушкиот учител Неофит, инаку зографски монах, веројатно Романец и бара да биде сменет како штетен за народното дело. Би било многу корисно да се отвореше „славјанско училиште и во Струмница.” На крајот на писмото се застапува за тоа, духовникот Климент во Полјанин да биде назначен за архимандрит.

Во врска со ова писмо можам да сторам неколку забелешки: прво за начинот на печатењето и второ за хронологијата негова, за којашто нешто кажа и првиот издавач, во уводните белешки на стр. 3—5. Во препечатувањето на писмово во Преписката сторени се повеќе грешки во однос на коректноста спрема првото издание и спрема оригиналот. Еве ги поглавните грешки: во оригиналот стои — П р и и м е т е (исто така и во првото издание), а во Преписката: П р и м е т е, (место *i* во оригиналот, од технички причини овој глас го давам со обично: *i*); употребата на: ъ е недоследна во Преписката, таму каде што се наоѓа во оригиналот, во Преписката е испуштена, а таму каде што го нема во оригиналот воопшто, во Преписката се уфрлува: о т ъ — о т, 3 ред од горе, стр. 30; а: с а к а л — с а к а л ъ на истава страна, ред 12 одгоре. Примери од овој вид има доста. Во оригиналниот текст: т е х н о л о г и ј а — во првото издание, погрешно, т е х н о л о и а, а во Преписката: т е х н о з о г и а!, на истата страна, ред 10 одгоре. Некоректно е даден и зборот ч у с т в о од оригиналот како ч у в с т в о во обете изданија, стр. 30, ред 5 одгоре. Зборот г р а м м а т и к а е даден во обете изданија со едно: м, стр. 30, ред 8 одгоре; место употребата на: е, кое Д. Миладинов го читал како: је, во Преписката е дадено како обично: е, буквата *з* од оригиналот во грчкиот збор: ἐπιβουλος е даден со: ου.

Доколку се однесува до датирањето на ова писмо, редакторот на првото издание добро го забележил факторт дека овој датум, под кој е божем писмото пишувано, внесува извесна забуна во хронологијата на престојот на Д. Миладинов во Кукуш. Поаѓајќи од пишувањето на Р. Жинзифов во неговиот напис за браќата Миладиновци, досега редовно се сметаше во науката дека Д. Миладинов дошол во Кукуш за учител во ноември 1857 година, откако претходно го испратил Жинзифова во ова место (Рајко Жинзифов, Публицистика, I, Софија, БАН, 1964, 49). За ангажирањето на Д. Миладинов во Кукуш еве ја хронологијата што ја дава Жинзифов: „Летото 1857 г. дошол во Прилеп еден кукшанец, со кого Миладинов уговорил да откријат бугарско училиште во Кукуш. . . Есента истата година (Миладинов) го испрати својот колега (Рајко Жинзифов) во Кукуш”, (Жинзифов, Публицистика, I, 48). Во меѓувремето Димитрија Миладинов се размислувал дали да оди во Охрид, кадешто го канеле за учител; за ова тој размислувал и за време престојот во Струга. Бидејќи на кукушаните не им бил доволен младиот учител, којшто таму работел два до три месеца, тие неколку пати му пишувале на Д. Миладинов да се реши и да дојде во Кукуш. Д. Миладинов им испраќа

на 24 октомври 1857 г. од Струга писмо на кукушките старешини со коешто ги храбри да истрајат во борбата за воведување народниот јазик во школите, и потоа, во ноември истата година, веројатно по Митровден, пристига во Кукуш (Жинзифов, Публицистика, I, 49). Оваа хронологија за доаѓањето на Д. Миладинов во Кукуш ја прифатиле сите што пишувале досега за Миладиновци (М. Арнаудов во монографијата за Миладиновци, 52, Ив. Хаџов во книгата за Миладиновци, 40 и други). Кирил, патријархот бугарски, во разгледувањето на ова прашање, претпоставува: „Може би треба да се разбира че преди да биде поканен за учител, тој е бил през лятото на 1857 г. в. Кукуш и тогаш е проучил тамошното училишно дело и е уговорил с Кукушката община назначаването му за учител. След тоа кукушани му направиле писмено предложение (веројатно при уговорените устни услови, на което тој отговорил с писмото си от 24 октомври 1857. Разбира се тоа предложение би имало място, ако се приеме като вярна датата 24 октомври 1857 г. на писмото му което съобщава Кс. Жинзифов” (Духовна култура, 63, 11—12, 3 заб. 6). Ова писмо на Д. Миладинов како да го разликува пишувањето на Р. Жинзифов за неговото и за одењето на Димитрија во Кукуш и отворањето на школа со настава на народен јазик. Како што се гледа од писмово, на денот на пишувањето на тоа писмо во Кукуш „училиштата на успехот по славијански јазик многу лепо ходат. . .” што задолжително претполага дека кукушаните од порано беа го вовеле словенскиот (народниот) јазик како наставен предмет или како наставен јазик во училиштата. Кога тоа воведување на народниот јазик во училиштата можело да биде? Во решавањето на ова прашање, јас би побарал помош во Преписката на Миладиновци. Пред сè од досега познатите писма на Д. Миладинов пишувани од Кукуш, ова е единственото писмо што е пишувано во 1857 година. Од Кукуш Димитрија ќе испрати повеќе писма на разни страни дури во 1858 и 1959 (во Преписката броеви 13, 14, 15, 16 и други). Писма во коишто станува збор за испраќање на Рајко Жинзифов во Кукуш се пишувани во август 1857 година. Така во писмото на Д. Миладинов пишувано во Прилеп на 20 август (Преписка број 10) и пратено на Робевци, Д. Миладинов пишува: „По словенско-грчкиот взамоучител, кој одеше за Кукуш ви пишав. . .” Станува збор сигурно за Жинзифова, кој, видовме порано, есента 1857 г. појде во Кукуш по порака на Д. Миладинов. Во писмото број 11, пишувано 5 дена подоцна, на 25 август во Прилеп, и тоа упатено до Робевци, се изјаснува прашањето за учителот што беше ангажиран за Кукуш: „Доносителот на писмово Ксенофонт И. Дзиндзифов заминува наскоро за Кукуш, каде ќе предава трипати во седмицата словенски и трипати грчки. . .” Станувало збор Жинзифов да оди за учител во Охрид, меѓутоа Нако Станишев успеал да го придобие Жинзифова за Кукуш. Жинзифов, пишувајќи за ова прашање, спомна дека летото 1857 г. дошол во Прилеп еден кукушанец, за да се договори со Миладинов за отворање бугарско училиште. Тогаш Д. Миладинов и Нако Станишев — бидејќи станува збор токму за Нако Станишев — се договориле да се отвори таква

школа во Кукуш, а за учител во прво време да биде именуван Рајко Жинзифов, како што се виде и од писмата број 10 и 11 од Преписката.

Во писмото на Д. Миладинов, што е датирано со 1 јули 1857, од Кукуш, се гледа дека тој говори како лице што е стабилизирано во Кукуш и кому му се познати работите во местото, а за да може да се здобие со такво познавање, би требало да смета ме со малу подолг престој во Кукуш. Од Преписката знаеме дека е Миладинов во март во Прилеп, потоа во јули и во август 1857 година.

И уште нешто. Писмото што се разгледува сега, е прво писмо од Д. Миладинов пишувано на народен јаизк. Пред ова време мене ми е познато само уште едно писмо од Д. Миладинов пишувано во Белград во 1856 година на еден смешан македоно-српски јазик (Х. Поленаковиќ, Страници од македонската книжевност, Скопје, 1952, 171). Од Преписката се гледа дека Д. Миладинов повеќе ќе пишува на македонски јазик дури во 1858—59 година.

И уште еден елемент што може да одлучува во решавањето на хронологијата на ова писмо. Тоа е содржината негова. Еве ги основните реалии од писмово: 1. словенскиот јазик со успех се предава; 2. Неофит, монахот, е штетен по народното дело и треба да се премести од Кукуш; 3. корисно би било да се отвори словенско училиште во Струмица и 4. духовникот Климент од Полјанин би требало да се унапреди во архимандритски чин.

За сите овие основни реалии од ова писмо станува збор и во едно друго писмо, пишувано на грчки јазик и со еден висок стил. Станува збор за писмото, што Димитрија Миладинов го пишувал на 27 мај 1859 година и од Кукуш му го упатил на игуменот Антим, во Зограф (Преписка број 29). Ако се бара суштината во ова писмо и се испуштат стилските и фразеолошки украси, тогаш остануваат како основни реалии токму овие четири, што ги издвоивме во писмото што се разгледува по однос на датата на пишувањето. И во ова писмо од 27 мај 1859 година Димитрија говори 1. за успехот на словенскиот јазик во школите и црквенословенскиот јазик во богослужбата, коишто толку многу напреднале во Кукуш само во „растојание од година и половина“ од како се завеле овие во употреба, а тоа можело да биде токму во ноевмри 1857, кога Димитрија дошол во Кукуш и активно поработил на воведувањето на народниот јазик во школите, а не пред датата кога било напишано вопросното писмо, бидејќи ако се мислело на таа дата, или пред таа дата, тогаш на 27 мај 1859, би имале повеќе од една и половина година словенска богослужба и народен јазик во училиштата, најмалу барем две години

Навистина Туше Влахов во книгата „Кукуш и неговото историческо минало,“ Софија, 1963, на стр. 61 пишува за тоа дека, изгледа, Климент уште пред доаѓањето и Димитрија Миладинов во Кукуш за учител научил „някаи граждани да четат и пишат на български“, но на страна 68 вели дека Климент „од 22 април 1858 г. е прибивал во Дойран и Кукуш“, повикувајќи се на Мих. Ковачев, Зограф... 1942, 338.—2. се апелира за отварање словенско училиште во Струмица со средства на некој родољубец; 3. „Хитроглуравиот

монах, молдовлашки селанец Неофит”, којшто бил учител во взаимното училиште е штетен по напредокот на народната порсвета; 4. корисно би било унапредувањето на Климента, духовникот во звањето архимандрит, бидејќи тоа наполно го заслужува со својата работа. Во врска со архимандритството на духовникот Климент во писмата на Димитрија Миладинов среќаваме некои несигурности. Така, во писмото што му го испратил на П. И. Севастјанов на 8 јун 1858 г., Димитрија Климента го именува како архимандрит, и тој е едно од лицата што треба да одат во Русија да собираат милостиња. Во едно непубликувано писмо од Дим. Миладинов од 12 јуни 1859 (писмото сега го објавувам) Климента го титулира како архимандрит. — Меѓутоа во две писма, што ги пишувал во ноември 1859 (Преписка број 33 и 36) Климент е уште духовник, односно само отец. За овие реалии говори и Кирил, патријархот бугарски на стр. 3—5 од спомнатиот труд, но без да ги извлече конзеквенциите што самите се натураат.

Откако Димитрија му го упатил писмото пишувано на грчки јазик на игуменот на манастирот Зограф, архимандритот Антим, тој, за секој случај, сметал за потребно за истите работи да му пишува и на заменикот на Антима, на проигуменот Викентие, и тоа го сторил кратко време по првото писмо, на 1 јуни 1859 година.

Во полза на моето мислење за датата, точно за годината во којашто е пишувано вопросното писмо, оди и една палеографска анализа на начинот на којшто Димитрија ги пишувал броевите 7 и 9. Со внимателно посматрање на овие два броја ќе се види дека последниот број од годината за којашто станува збор повеќе му личи на бројот 9 отколку на бројот 7, такашто и во овој поглед — макар што од сочуваниите примери на употребата на овие два броја немаме доволно материјал за една стопроцентна анализа. Во поглед на палеографската анализа на писмата, односно на начинот на пишувањето броевите: 7 и 9, треба да се рече дека на рсположение ни стојат 3 примери кадешто се употребува бројот 7 (факсимилите во „Дух. култура” бр. 3/2, 4/2 и на стр. 29 од Преписката), а за бројот 9 имаме 4 примери (факсимилите во „Дух. култура” 3/2, 4/2, 7/2 и на стр. 119 од Преписката. — Вопросното писмо треба да го сметаме дека е пишувано во 1859, година неколку дена по писмото упатено на игуменот зографски Антим.

*

Третото писмо од оваа група писма е пишувано на 22 јануари 1859 во Кукуш и е упатено до архимандритот Антим во манастирот Зограф (Преписка број 26). Писмово претставува задоцнет одговор на писмото од игуменот Антим од 30 август 1858 г.

Важни податоци во писмово се: 1. со пратеникот на Московскиот словенски добротворен комитет А. В. Рачински го посетиле Дојран и Карадаг („околија на исток од Кукуш”) и во текот на повеќе од три недели дискутирале за разни општествени прашања; 2. од интервенцијата на П. И. Севастјанов очекува помош за Констан-

тина во Москва, „макар што досега ништо не се соопштува поради оддалеченоста“; 3. со оглед на тоа дека „словенството тука напредува во црквата и во општеството,“ моли од манастирот Зограф да се испратат „еден словенски октоих и еден службеник, единствени книги што недостигаат во долната црква“; 4. добро е што е испратен попот Климент, а штетен е монахот Неофит.

*

На 27 мај 1859 г. Димитрија повторно му пишува на архимандритот Антим (Преписка број 29) и ги подвлекува работите за коишто се говореше при споредувањето на ова писмо со писмото од Димитрија што се претпоставуваше дека е пишувано на 1 јуни 1857 г. Покрај спомнатите 4 точки, во писмово, во еден додаток, се говори за тоа дека се очекува доаѓањето на новиот кандидат за полјанински архиереј.

*

Во Препискава под број 33, е објавено едно недатирано писмо од Д. Миладинов, пишувано во Струга, и упатено до духовникот Климент во Полјанин. Првиот издавач на писмото правилно го датира писмото во првата половина на ноември 1859 година. Посушествените податоци во писмово се овие: 1. Д. Миладинов со радост го поздравува именувањето на Партенија Зографски за владика (именувањето било на 29 октомври 1859 г.) и му пожелува на Илариона (Макариополски) да стане битолски, односно воденски валдика, а слично му пожелува и на Климента; охридскиот митрополит бил против примањето на Д. Миладинов за учител во Струга, но благодарејќи на упорноста на граѓаните Димитрија станал учител во Струга; апелира за добивање материјални средства за да може да ја пропагува Македонија и да агитира за народното будење; брат му Константин му пишал од Москва дека се спрема идната пролет да се врати во Кукуш и дека „сите чеда македонски со харен успех одат на уроците.“

Споредувајќи ги двете изданија од ова писмо со факсимилот објавен во „Духовна култура“, може да се констатира дека на обете изданија им недостига потребната акрибија; во второто издание (во Преписката) укажани се некои пропусти од првото издание. Еве ги пропустите од изданието во Преписката. За разлика од постапката при објавувањето на првото писмо од оваа група Димитриеви писма, каде што се чувствува коелбање во примената на современиот односно стариот бугарски правопис ова писмо е додадено наполно со современиот бугарски правопис. Покрај ова сторени се и овие покрупни грешки: место — въ Воденъ — въ в Воден, стр. 94, ред 7 одгоре од текстот на писмото; место по мо ш т — по мо щ 94/12; место: к ъ е — ко е, 94/13; место: не й к е ш е — не и к е ш е, 94/15; место: по кл а н а н и е — по кл а н е н и е, 94/24; место: пи ш в и т — пи ш в а т, стр. 95/17; место: до и д и т — до й д а т, 95/17; место: м о р а л н о с т а — м о р а л н о с т т а, 95/19; место: с ф е у ч и л и

щето — сфвучилището, 95/20; место: наипоке — наипаке, 95/21 и др.

*

Следното писмо од оваа група е пишувано на „28 листоата“ (1859) и е објавено во Преписката под број 36. Во писмото се слика растежот на народните чувства и се говори за примањето на одежди и икони од Русија, препорачувајќи, како и во претходното писмо, лица за владики во Битола и Охрид, „Овде во Струга добро ходиме на славјанското, 4 ученици имаме от Охрит!“ И во двете изданија на писмото направени се некои пропусти (на пример: место славјански — славјански, стр. 99/8; место шетанџ (— шетанџе) — шетане, 99/12; место: ставам — ставим, 99/13)

*

Последното писмо од оваа група писма, е објавено во Преписката под број 39 и е пишувано во Струга на 22 декември 1859 година. Со иронија говори Д. Миладинов за неисполнетите обврски на кукушаните спрема него, бидејќи не му ги исплатиле уговорените пари за учителствувањето во Кукуш, односно за издатоците што ги имал за плаќањето двајца учители. Во писмото говори и за тоа дека „Кладох фитилите и во Битолја и во Охрит“ и дека добро сторил „што дојдох вамо. Овде в црков фатихме убаво славјански и во училиштето!“

И при издавањето на ова писмо, во двете изданија се сторени некои грешки, покрај тоа што не е запазена доследноста. Иако во второто издание на писмово се употребува современиот бугарски правопис, допуштена е употребата на некои букви од оригиналот (стариот правопис), што се во употреба во српската азбука: џ, љ. Во случајот кадешто во оригиналот пишува: Ѓеорѓија, во Преписката е дадено со Ѓеорѓија во второто издание се дава: молчене, путуване, место молчење, путување.

* * *

Држејќи се за хронолошкиот ред на писмата од Д. Миладинов, какошто се дадени во Преписката, редакторот сметал за умесно во книгава да го објави и писмото на Д. Миладинов, пишувано на грчки јазик во Струга на 24 октомври 1857 г. и упатено до првенците на Кукуш. Оригиналот на ова писмо не е сочуван. Текстот од ова писмо го соопшти Рајко Жинзифов во познатиот негов труд за браќата Миладиновци, во руски превод. Во Препискава е дадено во руски како оригинал и во современ бугарски превод (Преписка број 12). Содржината на писмото доволно е експлоатирана во сите пишувања за Миладиновци.

Во врска со обајдувањето на ова писмо, ми се чини дека редакторот требаше да биде доследен и, кога се реши да го објави ова писмо, требаше да го објави и другото, незапазено, писмо од Д.

Миладинов, упатено до Константина во Москва, со коешто со топли братски чувства го вика брата си да се врати дома, ка дешто го чекаат преградките на милите и примамливото поднебје на родниот крај, „земниот рај“ какошто го вика Димитрија својот роден крај. Пишувано некаде на почетокот на 1860, отако разбрал дека Константин има желба да се врати дома, писмото на Д. Миладинова, како што го дава Рајко Жинзифов, при крајот на спомнатиот труд за Миладиновци, исто така доволно е користено во пишувањето за Миладиновци, и во Преписката секако би му било местото.

* * *

Во Преписката под број 32 е објавено писмото на Д. Миладинов, пишувано во Струга на 20 август 1859 г. и упатено до учителот Јанаќи Стрезов. Ова писмо е познато од порано според соопштението на внукув на Ј. Стрезов, Кузман А. Шапкарев. Оригиналот на писмото, пишувано на грчки јазик, загубено е, а покрај печатениот превод во „Светлина“, год. VII, 1898, кн. VII, јули (во превод на К. Шапкарев), Шапкарев во своите „Материали. . .“ го дава ова писмо, само во „малко стилизиран превод“, како констатира редакторот на Преписката. — Во писмото се чувствува преродбенскиот занес на Д. Миладинов, изразен во острата критика против разните гркомани „Прличевци и Магаревци, сакам да речам Димчевци од Кичево. . .“ Во врска со коментарот од редакторот даден во точка 2, можам да сторам забелешка, бидејќи тој укажува на некои моменти од животот на Прличев за кои сум напишал одделна студија, којашто на редакторот му останала непозната. Објаснувајќи го револтот на Д. Миладинов против Прличева, редакторот истиот го осветлува со некои кажувања на К. Шапкарев во неговите „Материали. . .“, кадешто се говори за тоа дека Прличев: „Пълнел атинските гръцки вестници с противославянски статии, омраза и отвращение, дишащи против славяните вьобще.“ Понатаму, во објаснувањето на револтот на Д. Миладинов против Прличева, редакторот го наведува и архимандритот Антонин и неговата книга „Из Румелии“, во која се говори за инцидентот што го имал Прличев во руската црква во Атина и противруската стихотворба што беше ја објавил во еден атински весник. Целата ова полемика ја објавив во студијата: „Еден инцидент во животот на Григор С. Прличев за којшто не се зборува во неговата „Автобиографија“, во „Современост“, Скопје, 1953, бр. 1—2, 40—48.

* * *

Во архивата на Кузман А. Шапкарев, што се чува во Етнографскиот институт на БАН, се наоѓа едно писмо што Д. Миладинов му го упатил на 25 декември 1859 од Охрид на познатиот бугарски мецена Иван Денкоглу, во Лајпциг. Писмото е пишувано на грчки јазик од името на манастирот св. Наум. Во писмото му се изразува благо.

дарност на Денкоглу поради сторениот подарок, „златотканата плаштеница.“ Интересно е и соопштението за свечената служба што била одржана во чест на св. Климент, по кој повод бил одржан и говор на народен јазик. Важна е и веста за големиот прилив на ученици во школите, во кои се предава на народен јазик (Преписка бр. 40).

* * *

Последното писмо од Д. Миладинов објавено во Преписката (Број 49), е пишувано на 29 април 1861 во битолскиот затвор и е упатено до рускиот конзул во Битола, Михаил Александрович Хитрово. Покрај текстот на писмото — коешто се чува во архивот на рускиот пратеник во Цариград, во архивот на надворешните работи на Русија, редакторот дал и факсимил од писмото. Значајно и како последно познато писмо од големиот преродбеник, писмото има и некои интересни податоци што се однесуваат за неговата дејност. Од писмото се дознава дека на Д. Миладинов му било познато оти конзулот преземал мерки за неговото ослободување од затворот. Меѓутоа, — му пишува Димитрија на конзулот — бидејќи бил под сомневање дека е „северен деец“, го моли конзулот да биде внимателен во своите постапки и никако да не им се доверува на австријскиот и англискиот конзул. За неговото ослободување најповеќе би помогнале парите, но тој такви нема. Интересно е алудирањето на некаква „тајна“ работа за којашто има да му соопшти, а за што му пишувал порано на рускиот пратеник во Цариград. За жал, повеќе податоци за оваа „тајна“ нема, и во науката не е познато за каква работа станува збор.

При издавањето на ова писмо редакторот покажал голем недостиг на акрибија. Делумно е сочуван правописот на оригиналот (употреба на: ъ, і, ы; но и замена на: ъ со е) и сторени се низа пропусти од кои еве ги поважните.

Во печатениот текст испуштено е, во самиот почеток, обрнувањето кон адресантот; „Милостивій ми Господару Р(ускій) в Битоля Консулу.“; некоректности: место: чорбаціи — чорбажи, страна 117 ред 3 одгоре на писмото; место: тоа — тоіа, во истиот ред; место: дома чадието — домачадието, 117 (8—9; место: жедуват — жадуват, 117/9; место: покажете — подкажете, 117/11; место: азъ кье — азъ кче, 117/15; место држите — дръжите 117/16; место: тежок — тежак, 117/17; место: люге, — луге, 117/17; место: купват — купуват, 117 последен ред одгоре; место: кье — кче, 120/1; место: многу — вмногу; место: а вен ту г — а вен ту ге 120/2; место: което — катю, 120/4; место: енергетически — енергитически 120/4; место: сам — сьм, 120/5; место: Костурац — костурацъ, 120/6; место: почтено — почтене, 120/9; место: април — априлия, 120/12.

II

На прво место во вториот дел од оваа група писма, е објавен еден извештај (не писмо) непотпишан, датиран со 5 ноември 1856 г., без означување на местото каде е извештајот напишан. Во писмото неидентификуваниот автор, дава свое мислење за тоа како ќе може да се помогне на издигањето на Бугарија: да се одвојат 100.000 сребрени рубли за помагање на бугарски ученици, кои би се школувале во Русија и тоа од лихвата од овие пари. Со оваа лихва би можело да се школуваат годишно по 120 младици. Овој извештај (Преписка број 50) редакторот му го припишува на Константин Миладинов, иако за тоа не даде ниеден доказ. Не постои ни македонски ни бугарски текст од овој извештај, туку само руски. Не се знае кој го сочинил рускиот текст (ако е превод, кој го превел и од кој јазик). Под факсимилот стои: „Факсимиле от изложението на Константин Миладинов — 5 ноември 1856 г.“ — со ништо редакторот не докажа дека станува збор за некакво „изложение“ на К. Миладинов! Прашање е дали Константин на 5. XI. 1856 г. бил во Одеса (или било каде во Русија) и исто така е прашање дали од него, непознат уште на Русите, би се барало мислење за односното прашање. Зар малу Бугари имало во Одеса и по други места во Русија, од кои би можело да се бара вакво мислење, туку тоа баш морал да биде К. Миладинов! (Преписка бр. 50).

*

Во Преписката под број 51 е објавена молбата на К. Миладинов до Бугарското настојателство во Одеса со којашто моли да му се даде помош за школување. Позната е од порано и експлоатирана во пишувањата за К. Миладинов. На молбата нема дата нити е означено местото каде што е пишувана. Со голема веројатност може да се смета дека станува збор за Одеса и дека е пишувана најдоцна на 13 ноември, на кој ден е примена во Настојателството.

*

Во Преписката под број 52, е објавен текстот на споразумот — договорот со којшто се регулирани односите меѓу К. Миладинов и Настојателството во врска со обврските што ги примал К. Миладинов на себе со користењето на помошта. Содржината е преземена од молбата на К. Миладинов. Текстот на овој документ (не е писмо) не го напишал Константин, бидејќи е пишуван на бугарски јазик, а Константин само го потпишал.

Трет документ (во Преписката број 53) објавени во оваа книга е молбата што К. Миладинов на 15 октомври 1857 година ја упатил до ректорот на Московскиот универзитет, со која моли да биде примен за вонреден студент на Филозофскиот факултет. Молбата не е напишата со раката на К. Миладинов, туку Константин само ја потпишал молбата. Содржината на овој документ сум ја објавил во мојата студија за К. Миладинов (Книга за Миладиновци, 167, забелешка 10).

*

Прво вистинско писмо од К. Миладинов е (Преписка број 54) она што, на грчки јазик, го пишувал во Москва, на 8 октомври 1858 г., и му го упатил на архимандритот Хрисант во Киев. Превод од ова писмо објави порано П е р и к л и Ч и л е е в, Едно писмо на Константин Миладинов до архимандритот Хрисант, Македонски преглед, 1—2, 1924, 71—73. Преводот во Преписката во по нешто се разликува од оној на Чилев, за постоењето на кој во Преписката е пропуштено да се спомене.

*

На 8 јануари 1859 година од Москва К. Миладинов му се јавува на Г. С. Раковски, кој побарал врска со Константина. Всушност станува збор за одговор од Константина. Писмото е публикувано повеќе пати. Во коментаторот редакторот говори за односите меѓу Константин Миладинов и бугарскиот фолклорист Васил Чолков, но му остана непозната мојата студија (Х. П о л е н а к о в и к, Браќата Миладиновци и Васил Д. Чолаков, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга, XIV, 1962, 205—238) во којшто ги изнесов односите меѓу браќата Миладиновци и В. Чолаков, укажувајќи и на еден заборавен труд на Чолохов. Во забелешката бр 5. редакторот вели дека К. Миладинов ја превел книгата на Ј. Флеров: „Православни братства...“ Всушност станува збор само за печатењето на уводниот, историскиот дел на книгата, стр. 1—32 од работата што има 200 страни! За овој труд на К. Миладинов напишав студија (Х. П о л е н а к о в и к, Константин Миладинов како преведувач на „Православни црковни братства“ од руски јазик на македонски“), што ми послужи како основа за рефератот што го одржав на V. Меѓународен конгрес на славистите во Софија 1963 (Студијата и, во прилог, преводот на Константина, во факсимили, ги објавив во скопското славистичко списание „Македонски јазик“, XIII—XIV, 1962/63).

*

На 30 јануари 1859 година, во Москва, К. Миладинов напишал писмо до Петр Иванович Севастјанов во Санктпетербург. Писмово сум го објавил во студијата: Х. П о л е н а к о в и к, Рускиот јазичен елемент кај македонскиот поет Константин Миладинов, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга XV, 1963, 323—335.

*

Кратката белешка што му ја оставил К. Миладинов, при напуштањето на Виена, на пријателот Димитар Павлович (Преписка број 57) била повеќе пати објавувана и корисна е за одредувањето времето кога К. Миладинов ја напуштил Виена.

*

Второто писмо од К. Миладинов до С. Г. Раковски е пишувано во Загреб на 31 јануари 1861 (Преписка број 58), повеќе пати е напечатувано и користено во науката. Овдека се сторени некои пропусты. Место: о д — о т, 136/4 ред оддолу; место: м о ж а м да р е ч а м — м о ж и м да р е ч и м, 138/5 одгоре; место — л ю г њ е, (лјуѓе) — л ю г и е, 138/8 одгоре; место: д о в е д а т — д о в а д а т; 138/9.

*

Необично е тоа што во Преписката под број 59 се објавува и дел од посветата со којашто К. Миладинов Зборникот од народни песни му го посветува на Јосип Јурај Штросмаер, заслужниот покровител на Константина. Очигледно е дека во случајов не станува збор за некакво писмо! Уште поодамна во еден прилог (Х. П о л е н а к о в и к, За посветата на Ј. Ј. Штросмајер во Зборникот од народни песни на Миладиновци, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, книга VII, 1954, 53—59) докажав дека посветата не е дело на Константина, туку дека таа претставува с а м о превод од хрватски оригинал, што бил сочинет во канцеларијата на Штросмаера.

Во врска со мојот труд: За посветата... во бугарската наука се јави еден критичен став. Бугарскиот научник Илија Конев, во својот напис: К о н с т а н т и н М и л а д и н о в и х њ р в а т с к и я т е п и с к о п Ш р о с м а ј е р, Литературна Мисъл, V—5, 1965, 121 заб. 2, спори со моите докази за тоа дека станува збор за превод на Просветата, што Константин ја направил од хрватскиот оригинал, којшто е запазен во архивата на Штросмаер. Според мислењето на Конев, коешто не се базира било на какви да е докази, „Възможно е запазениот ръкопис... да претстављава препис с латиница на съчинения от Константин Миладинов текст, предназначен лично за Шросмайер или пък за обнародване в хрватския печат.“ Овој препис (се работи не само за препис, туку за превод) му бил потребен на Штросмаера, за да може да презема акција за спасување на Константина од затвор, како се домислува бугарскиот учен. Во прикажувањето на односот Штросмаер—К. Миладинов и во објаснувањето побудите што го раководеле Штросмаера да го финансира печатењето на Зборникот на Миладиновци, кај бугарскиот научник преовладува идеализација и наивност. Според него „политическа и религиозна мисия на сборника би се отразила върху подбора на песните и тяхната подредба, би намерила израз в предговора или в коментара към тях.“ (124 стр.).

Зарем посветите на Штросмаера, еден католички бискуп, не се најотворена пропаганда, која многу повеќе значеше од било каков распоред на песните!

Бугарскиот научник пишува: „Шросмайер не се стремил към създаване на близки връски с привържениците на униатството в Бъл-

гария, нито пџк е искал непременно да отклони Миладинов ст православието. Основното в отношенията му с бџлгарскиј книжовник е неговото славјанофилство, неговата идеја за обединувањето на западно-католическата и источно — православноста црква в периода на национално-освободителната борба на јужните славјани”.

Чудно како на бугарскиот научник не му е познато дека Штросмаер доделил неколку стипендии за школување на младичи Бугари и Македонци во католичките семинарии во Хрватско; дека Константин често одел во Гркатоличкото семениште во Загреб, носејќи и книги на поклон, меѓу кои и Зборникот од народни песни, што туку беше напечатен во Загреб, дека за ставот на Константина спрема унијатството (католичанството) вака се изразил Штросмаер: „Миладинов без било какво сомнвање ѝ припаѓа на католичката партија” (Преписка, 258), и дека финансирајќи го издавањето на Зборникот на Миладиновци Штросмаер имал јасно одредена задача: „Народните песни на Бугарите, отпечатени на моја сметка и посветени мене, не можат да имаат друга цел освен високата задача да служат на католичката партија.” (Преписка, 258). Кога вака стојат работите во однос намерите на Штросмаера, тогаш навистина јасно избива на виделина идеалистичкото приоѓање кон прашањето за односот Штросмаер—К. Миладинов од страна на бугарскиот учен. — До колку се однесува до неговото тврдење дека оригиналниот текст на Посветата бил од Константина, македонски, и дека подоцна бил преведен на хрватски, за ова свое тврдење Конев нема никаков доказ, а покрај она што го изнесов во својот прилог За посветата... сега можат да се приложат и нови докази изнесени во мојата студија: Константин Миладинов како преведувач на „Православни црковни братства” од руски јазик на македонски (сп. „Македонски јазик”, XIII—XIV, Скопје, 1963, 25—26).

Додека пропустите што се сторени при печатењето на некои писма од браќата Миладиновци можат донекаде да се оправдаат, поради слабите факсимили од односните текстови или поради особеностите во пишувањето на двајцата преродбеници, отсуството на секаква акрибија во препечатувањето на еден чисто напечатен текст во уводот на I. издание на Зборникот на браќата Миладиновци, со ништо не може да се објасни и оправда.

Еве некои од некоректностите во препечатувањето: место: почувствува — почувствува, страна 139/1 оддолу; место: рџчателство — рџчителство, 140/1 одгоре; место: од — от, 140/1 и 140/6 одгоре; место: секаде — секаде, 140/2; издавањя — издавањия, 140/2; училишни — училищни, 140/2—3; место: је(ѳ)-си, 140/5; место: издавањето — издавањетието, 104/5; место: посветам — посветим, 140/10; место: молјам — молим, 140/11; најпокорни — најпокорнија, 140/14 одгоре. — Во коментарите, прикажувајќи го престојот на Константина во Гаково и Загреб, редакторот е недовлно информиран.

*

Во Преписката под броеви 60 и 61 се напечатени две писма од К. Миладинов упатени (едното на 18 јуни 1861, а второто на 30 јуни истата година) во Белград на Г. С. Раковски. Неколку пати биле напечатени и користени во пишувањата за К. Миладинов.

II

Во вториот дел на книгата се објавени писма и документи што му се испраќани на Димитрија Миладинов, односно писма во коишто се говори за затворањето на Димитрија Миладинов и за обидите што се чинети за негово ослободување. Во оваа група писма значајни се по својата содржина оние писма што се чувани во архивата на браќата Робевци, а ги пишувале разни луѓе од Охрид и Струга.

*

Во Преписката под броеви 62—65, се објавени 4 писма од Надзирателството на народната бугарска црква во Цариград упатени до Д. Миладинов. Во нив се говори за прибирањето парични средства, доброволни прилози, од Македонија, за сидањето на бугарската црква св. Стефан во Цариград. Овие писма биле познати, печатени и користени во пишувањата за Миладиновци.

Релативно голем број писма до Робевци испратил Кузман А. Шапкарев и во нив се донесуваат низа детали за затворањето на Д. Миладинов и за иследувањата во Охрид што се вршеле пред мецлисот. По нешто од овие писма користел Шапкарев во книшката за Миладиновци и во трудови во коишто станува збор и за Миладиновци. Писмата од Шапкарев до Д. Робе се објавени во Препискава под број: 66, 69, 70, 71, 72, 76, 79, 81, 82, 84 и 87.

На 17. II. 1861 (Преписка број 66) Шапкарев го известува Д. Робе за тоа дека „вчера околу 11 часот изутрина“, по денунцијација „на св.“ (=охридскиот митрополит) власта го ставила во окови Д. Миладинова и го одвела во Охрид, заедно со Ѓорѓи Чакар и Јоан Евров, а три дена подоцна, на 20. II. го известува Д. Робе, дека Д. Миладинов и Чакар се во строг затвор, така што никој не може да ги види; дури и на стариот Робе, на такото на Димитрија Робе, не му дозволиле да се види со затворениците. На тајните советувања од христијаните можел да присуствува само митрополитот Мелетија (Преписка 69). — Во митрополијата се тврдело „дека таа ништо не знаела за работите што станале“, макар што е „сигурно и најсигурно“ оти апсењето на Д. Миладинов е дело на митрополијата (Преписка број 70, од 21. II.). Против Д. Миладинов пред мецлисот говорел Ѓорѓи Капчев поради тоа дека, божем, Димитрија го продал братот на Капчев, Јована, на Русите без согласност на таткото од детето. — Истиот ден „во 2 часот ноќе“ го известува Робе, дека било решено

Д. Миладинов да биде спроведен во Битола, а Чакар бил ослободен (Преписка број 71 од 21. II). — На 22. II. Шапкарев го моли Робе, да му телеграфира на Константина Миладинов во Загреб и на Д. Панучев во Цариград и да ги извести за апсењето на Димитрија (Преписка број 72). — Затворените со Димитрија, Евров и Чакар — и Шапкарев го известуваат Д. Робе — се спремни да платат 1000—2000 гроша — за поткупување на власта и ослободување на Димитрија (Преписка број 76 од 19. III.). — На 27 мај 1861 г. Шапкарев го известува Д. Робе дека во Охрид престојувал англискиот конзул од Битола и дека бил во Струга каде што се интересирал за случајот со Д. Миладинов. Шапкарев говорел со него. Димитрија е префрлен во Солун. Конзулот советува Митра Миладинова да упати молби-претставки до конзулите во Битола за ослободување на Димитрија. Се предлага да се бара помош и од бугарскиот унијатски архиепископ Соколски (Преписка број 79). — На 10 јуни (Преписка број 81) го известува Робе оти дознале дека е Димитрија спроведен во Цариград, и дека е поднесена молба до англискиот конзул во Битола.

Следното писмо (Преписка број 82), од 19 јули 1861 г., е упатено до Г. С. Раковски, кого го известува за затворањето на Димитрија, молејќи го за ова да пишува во „Дунавски лебед“ и да го извести Константина Миладинов. — На 11 август 1861 Шапкарев му испраќа на Д. Робе едно писмо од Јоан Евров, за да му се препрати на Константина Миладинов во Цариград (редакторот, во краткиот извод од писмото го заменил името на Константина со тоа на Димитрија, Преписка број 84). — Последното писмо од Шапкарев, пишувано во Прилеп, каде што бил учител, (Преписка број 87 од 30 ноември 1861), содржи разни противречни вести за тоа што станува со браќата Миладиновци.

* * *

Во оваа група се наоѓаат и три писма многу интересни со своите кажувања за улогата на митрополитот Мелетија во случајот со затворањето на Д. Миладинов. Овие кажувања се во спротивност со кажувањата на Шапкарев за вината на Мелетија во аферата со затворањето на Д. Миладинов.

Писмата ги пишувал Андроник поп Наум од Охрид и ги испратил до Робевци во Битола. Редакторот на Преписката, во забелешките, говори за тоа кој е Андроник поп Наум, дека е тој „един от по-младите пврвенци на Охрид“ и дека „Не е гъркоманин и проявља интерес към съдбата на Димитър Миладинов, но в преписката си с братя Робевци полага усилия да оправдае гръцки владика Малетий“ (стр. 156).

Првото писмо на Андроника поп Наум е пишувано на 18 февруари 1861 година (Преписка број 67) и содржи неколку податоци и за затворањето на Димитрија Миладинов и Г. Чакарче. Го потсетува Робета дека завчера му пишал за затворањето на овие двајца, истакнувајќи дека полицискиот началник заедно со Абдурахман ефенди и еден човек на кадијата отишле во Струга и дека ги затвориле спо-

мнатите. При тоа јавува дека сите писма и книги, што ги нашле кај Димитрија, ги собрале во „една вреќа“, којашто ја запечатиле и ја донесле во Охрид заедно со затворените. Интересно е да се подвлече фактот дека Андроник дава прецизни податоци за затворањето (за претставниците на власта: три лица, додека кај Шапкарев се спомнува едно лице; дека станувало збор за една вреќа со писма, кој Шапкарева: поинаку).

Во второто писмо од Андроника поп Наум до Д. Робе (Преписка број 68), пишувано на 20. II. 1861, се даваат повеќе податоци за затворањето на Миладинов и Чакар. — Му одговара на писмото на Робе од 11. II. во коешто Робе тврдел дека затворањето на Миладинов и Чакар дошло со уделот на митрополијата (за тоа, како што се изнесе, му пишувал Шапкарев на Робе во првото писмо од 17. II.). Андроник, врз база на она што го дознал „со сопствени уши и очи“, тврди спротивно од Шапкарева, дека митрополитот Мелетија „немал никакво известие за тоа порано и дека никогаш не мислел на таков начин да се однесе спрема овие или спрема било кој друг директен или индиректен противник“, колнејќи се дури, дека не знаел од каде произлегува ова. „Напротив — додава Андроник — како што видовме и гледаме, тој толку многу ги заштити и ги заштитиува, што дури и самиот патријарх да беше, не ќе говореше на таков начин во мецлисот во заштита на затворените и други“. Затворањето на Миладинов и Чакарче дошло — додава Андроник — „по писмена заповед“, што ја издал валијата на Абидин беј“. Од писмово се гледа, понатаму, дека се вршело иследување и во врска со пожарот во куќата на Робевци во Охрид. Самото апсење на Миладинов и Чакарче, станало врз база на 2. точка од заповедта на валијата, којашто одредувала: откако ќе земе човек од кадијата, да одат, заедно со еден член од мецлисот, во Струга да земат од таму еден човек (сведок) и да ги фатат двајцата, заедно со писмата и книгите, што ќе ги најдат во нивните куќи. Понатаму Андроник говори за формалностите околу апсењето. Димитрија Миладинов се оправдувал со тоа дека (на обиколката по Македонија) собирал доброволни прилози за бугарската црква во Цариград, а Чакар дека барал бугарски владика, којшто би ги обавувал верските обреди бесплатно. Понатаму, во писмото, Андроник ги демантира вестите дека „Луѓето не биле од Струга оковани ни во вериги, нити биле изложени на малтретирања, како што лошо ве известиле за тоа“, и додава: „Заради тоа не треба да им се верува на тие приказки и особено не дека е тоа дело на светиот преспански владика“. Во продолжението на писмото, Андроник пишува: „Јас не знам како се држи (Мелетија) за други работи, но што се однесува до ова, тој се покажа заштитник и ни даде ветување дека ќе им укаже секаква помош, ако впрочем и тие говорат и одговараат во духот на одбраната, а не да противуречат и да напаѓаат, потхранувајќи со тоа погубни намери со своите приказки“. Андроник му советува на Робе, овој, преку австрискиот конзул, да дознае од валијата за тоа од каде произлегува ова иследување, додавајќи дека „Сега не треба да фрламе вина на пресп. владика, без да

знаеме, дека тој се колнел оти ги заштитувал". Писмото го завршува со известувањето дека и денеска претстоело разгледување на случајов пред мецлисот и дека сите во Охрид „се на штрек и дека се нивни заштитници“.

Значајот на ова писмо е пред сè во изнесувањето на низа детали што го објаснуваат самото затворање на Д. Миладинов и особено со земањето во заштита на митрополитот Мелетија. Спротивно од пишувањето на Шапкарев, Андроник, како што се виде, го брани Мелетија, укажувајќи на некои негови постапки, што оделе во полза на затворените. Во врска со ваквата заштита на Мелетија, интересно е да се укаже и на новите материјали за односите Д. Миладинов — Мелетија, што ги изнесе Петар Чакар во својот напис: „Дали првите биографи ја кажале вистината за браќата Миладиновци — Откриена оригинална слика на Димитрија Миладинов „Нова Македонија“, Скопје, од 12. IV. 1964. Чакар објави една фотографија на којашто се заедно фотографирани Мелетија и Димитрија, додека првиот бил на служба во охридската митрополија, пред да биде назначен за митрополит охридски, и додека овие двајца одржувале пријателски врски. До оладувањето на пријателството меѓу Димитрија и Мелетија дошло при крајот на животот на Димитрија, пред да ја започне овој акцијата за сменувањето на Мелетија. Овие нови материјали во знатна мера ја расклатуваат легендата за непријателската улога на Мелетија во затворањето на Димитрија. Поврзани со кажувањата на Андроника поп Наум за улогата на Мелетија во целата оваа афера, новите материјали за Миладиновци наложуваат едно повторно и поопстојно разгледување на целото ова прашање.

Третото писмо на Андроника поп Наум, е пишувано на 23. II 1861 и упатено до Д. Робе (Преписка број 73). Во писмото го известува Робе за низа работи, за коишто овој бил веќе известен од К. Шапкарев. Чакар бил ослободен од затворот, а интервенциите за Димитрија Миладинов не успеале: „тука дури ни книгите не му ги отворија, туку ги испратија таму (во Битола) да бидат отворени и таму да ги разгледаат. „За ослободувањето на Д. Миладинов „многу го молевме и владиката и Зарче, но се покажа сосем невозможно да го убедиме Абедин-беј да го ослободи“. Овој се оправдувал со наредбата, што беше му ја издал валијата: „Наредено ми е од пашата да го одведам таму (во Битола) и затоа погрижете се таму да го ослободите вашиот несреќен сонародник.“ И во писмото на Андроник се говори за оптужбата на Ѓорѓи Капче против Димитрија, од кого го барал братата си Јоана, кого му го дал на Димитрија „со услов да го храни и да го учи да чита, а тој го предаде (на Русија), не прашувајќи не нас“.

* * *

Во Преписката се објавени и писмата и претставките што Митра Миладинова, жена му на Димитрија, ги испратила до Робевци и до разните конзули во Битола, односно во Цариград.

На прво место е објавено писмото што беше го упатила Митра до Робевци на 2 март 1861 (Преписка број 74). Ништо не ѝ е познато

за судбината на Димитрија. Од Робевци очекува спас. Бидејќи во иследувањето станувало збор за некаков печат, како корпус деликти, Митра му ја соопштува на Робе историјата на печатот на кошишкото училиште, што беше го направил еден златар, а Димитрија сакал по углед на тој печат да направи еден и за училиштето во Струга. Во првиот отисок од печатот се провлекла една грешка: место — у ч и л. — било изработено: У н и л, што можело да се прочита и како у н и а. Оваа грешка предизвикала паника во митрополијата. Меѓутоа, златарот, кого го повикале во митрополијата, ја објаснил грешката. Писмото го завршува со зборовите: „Фамилијата на словенскиот учител ви е наполно одана“.

Во второто писмо упатено на Робевци на 6 март 1861 година (Преписка број 75), Митра ги известува Робевци дека им пишува „неколку пати“, дека ништо конкретно не знае за судбината на Димитрија и ако Димитрија го испратат во Цариград, ги моли да му телеграфираат на Константина Миладинов во Загреб или Цариград, за да може да интервенира.

* * *

Од Стефан папа, незаконитиот син на владиката Калиник, познат со презимето Владиков, влијателен човек за кого еднаш Д. Миладинов пишувал дека е тоа „човек со здрави мисли и отечествени чувства“, во Препискава се објавени две писма, што Стефан ги испратил до Робевци, а во коишто станува збор и за Д. Миладинов.

Првото писмо е од 20 април 1861, пишувано во Охрид (Преписка број 77) и од него се гледа дека неколку пратеништва во Цариград интервенирале во патријаршијата во полза на Димитрија и дека на барање од патријархот, охридскиот митрополит му одговорил на овега со телеграма, дека не му се познати причините поради кои Димитрија бил затворен, бидејќи тие им биле познати на „граѓанските власти“.

Во второто писмо (Преписка број 78) од 24 април 1861 г. има само еден податок за Д. Миладинов. Стефан признава дека во поглед на вината на Димитрија Миладинов бил доведен во заблуда од страна на битолскиот владика.

Редакторот на Преписката исправно укажува на неточното пишување на Шапкарев што се однесува до уделот на Стефана папа во затворањето на Димитрија Миладинов.

* * *

Во Преписката под број 80 е објавено писмото на Киријак Држиловиќ од 6 јуни 1861 г. упатено до Г. С. Раковски, во коешто се говори за префлрањето на Димитрија Миладинов од Солун во Цариград. Оваа вест беше користена во науката.

И соопштението на Стоил Балкански, испратено до Г. С. Раковски од Цариград на 9. VIII. 1861 г., за затворањето на Константина

Миладинов беше искористено во науката за Миладиновци (Преписка број 83).

Во коментарите кон ова соопштение на Балкански, редакторот на Преписката го истакнува неточното кажување на Шапкарев за апсењето на К. Миладинов.

Застапувањето на Партенија Зографски, пријателот на Миладиновци, кај Христо Т'пчилештов, во полза на ослободувањето на Д. Миладинов, се гледа во неговите две писма, што се објавени во Препискава под број 85 и 86. Во второто писмо, пишувано на 13 ноември 1861 г., во Солун, Партенија нуди и парични средства за оваа цел.

III

Во третиот дел од Преписката се публикувани дипломатските документи во коишто се говори за акцијата на ослободувањето на Миладиновци. Дипломатските документи се распределени во три групи: 1. руски, 2. англиски, 3. австриски.

1

Сите руски документи потекнуваат од рускиот конзул во Битола, М. А. Хитрово, освен еден, упатен до рускиот пратеник во Цариград од непознато лице.

Првиот акт од Хитрово е упатен до Азијатскиот департман во Петроград на 8 април 1861, пред Димитрија да му пишува на Хитрово од битолскиот затвор. Во писмото, покрај приказот на ситуацијата во Битолско кај христијанското население, Хитрово го споменува и случајот со Д. Миладинов. „Некој си Миладинович отворил народно училиште“, а Венедикт го оптужил пред власта како „опасен човек“, поради врските што ги имал Димитрија со В. А. Рачински. Владиката се зафатил да ги преведе на турски јазик писмата што биле најдени кај него. — Овој документ на Хитрово несомнено оди во полза на мислењето на Андроника пап Наум дека охридскиот митрополит Малетија не бил директно поврзан со затворањето на Д. Миладинов, туку дека Венедикт, битолскиот митрополит, бил главен виновник за затворањето на Димитрија (Преписка број 88).

Следниот документ претставува допис од Хитрово упатен до рускиот пратеник во Цариград, со којшто го препраќа писмото од Д. Миладинов од 29 април, упатено од битолскиот затвор до Хитрово, со молба за претпазливост при интервенцијата во полза на неговото ослободување. (Преписка број 89).

Документот е значаен пориди фиксирањето денот кога Димитрија е спроведен од битолскиот затвор во Солун. Тоа било на 10 мај, како што го констатира тоа и редакторот на Преписката.

На 25 мај истата година, Хитрово пишува до Азијатскиот департман и, известувајќи го за затворањето на Димитрија поради неговите врски со разни Руси, бара материјална помош за фамилијата на Д. Миладинов (Преписка број 90).

На 20 јуни Хитрово му препраќа две писма од Митра Миладинова до рускиот пратеник во Цариград, со тоа едното да му се предаде на францускиот пратеник во Цариград, а второто било упатено до рускиот пратеник (Преписка број 91).

Од писмото на Хитрово пишувано на 31 август 1861 година во Битола и испратено до рускиот пратеник во Цариград, се разбира дека главен виновник за затворањето на Димитрија бил битолскиот владика Венедикт, кој што го денунцирал Димитрија кај турските власти како ширител на „револуционерни идеи“, всушност како приврзаник на мислата за бугарска црквена хиерархија, за одржување врски со партијата на Авксентија (Велешки) и Илариона (Макариополски) (Преписка број 93).

Во Препискава под бројот 92 е објавено едно соопштение до рускиот пратеник во Цариград, пишувано на француски јазик, од непознато лице. Во соопштението се говори за интервенциите во полза на Д. Миладинов, сторени од страна на некои пратеништва и од папскиот представник.

2

Англискиот конзул во Битола, Чарлс Калверт, бил наполно во текот на настаните околу затворањето на Д. Миладинов. Во Преписката се објавени повеќе негови писма до одговорните кругови во Лондон.

Првиот допис од конзулот Калверт е пишуван во Битола на 3 април 1861 и упатен до англискиот државен секретар Расел. Всушност станува збор за пропратно писмо кон извештајот, што му го испратил конзулот на англискиот пратеник во Цариград (Преписка број 94). Во дописот се известува надлежниот орган за пристигањето на рускиот конзул во Битола и за апсењето на „еден руски пропагандист и заплетувањето на неговата преписка“. Во приложеното писмо до пратеникот во Цариград се говори со нешто повеќе детали за затворањето на Д. Миладинов. Од заплнетата преписка се гледа дека Димитрија бил „агент на руската пропаганда“. Понатаму се говори за тоа дека конзулот Хитрово го довел од Русија младиот охриданин (Јован Капче), кој две години учел во Русија.— Како што се знае од Преписката, едно од обвинувањата против Димитрија беше токму испраќањето на Капче во Русија на школување.

На 24 јули 1861 г. конзулот Калверт му испратил на својот пратеник во Цариград приватно писмо (Преписка број 95) во коешто има многу податоци за Д. Миладинов. Пред сè, го оптужува владиката Венедикт како главен виновник за положбата во којашто се нашол Димитрија — со што се добива уште еден доказ повеќе за тоа дека Мелетија, охридскиот митрополит навистина не бил замешан во заверата против Димитрија — а што се однесува за Димитрија, се исправува во поглед давањето оценка за него. Д. Миладинов е „бугарски патриот“, кој се бори за отфрлувањето на фанариотите. Приватното писмо го праќа како препорака кон молбата на Митра Миладинова, што ја приложува во превод од грчкиот оригинал на француски.

Кон ова писмо е приложен и извештајот на службеникот на англиското пратеништво, Писани, кој бил задолжен да интервенира кај Али-паша во полза на Д. Миладинов, но бил одбиен со мотивација дека Димитрија Миладинов бил руски агент.

Во молбата на Митра Миладинова — што е сочувана и во грчки оригинален текст и во француски превод (Преписка, стр. 222—227) — се моли англиското пратеништво да интервенира во полза на ослободувањето на Д. Миладинов. Редакторот на Преписката го подложува на критика тврдењето на Христо Андоновски — Пољански за тоа кога молбата од Митра му била предадена на англискиот конзул Калверт.

Последниот англиски документ претставува приватен одговор на англискиот пратеник во Цариград до конзулот Калверт (Преписка број 96). Пратеникот го известува конзулот за вложената интервенција во полза на Миладиновци и за неуспехот на истата. И англискиот пратеник, како и Али-паша, останале уверени дека Димитрија Миладинов бил руски агент. Д. Миладинов ќе биде изведен пред суд. — Англиските дипломатски документи се искористени во работата на Х р. А н д о н о в с к и - П о љ а н с к и, Англиската дипломатија за затворањето на Димитрија Миладинов, Современост, 1962, 1.

3

Најповеќе дипломатски документи има што се во врска со акцијата на австриската дипломатија пред Високата Порта. Јасно е дека ваквата заинтересираност на австријската дипломатија се јавува и како последица од ангажираноста на мецената на Миладиновци, Јосип Јурај Штросмаер за ослободувањето на Константина Миладинов.

Австријскиот конзул во Битола Соретик му пишува на својот колега од Солун, на четврти април 1861 година (Преписка број 97) за пристигањето на рускиот конзул Хитрово во Битола и за тоа дека иницијатор за отворањето руски конзулат во Битола бил струшкиот учител Димитрија Миладинов, „руски агент... тој добија пари од Русија...“ Миладинов е организатор на народната петиција против Мелетија, тој го испратил Ј. Капче во Русија.

Као одговор на ова писмо, австрискиот конзул од Солун, Баум, го известува својот битолски колега (Преписка број 98) дека пратеникот австриски во Цариград го прифаќа Соретиковото мислење за Д. Миладинов, но дека интернунциот Бриони сметал дека прогонувањето на Димитрија доаѓало поради неговото ангажирање за унијата.

На 30 мај 1861 Соретик го известува Баума (Преписка број 99) дека не станувало збор за некаква акција на Д. Миладинов во полза на унијата, туку за неговата акција на создавање самостојна бугарска црква. Од заплнетите писма, што ги прегледал Соретик, повеќето биле пишувани на македонски јазик.

На 16 јуни 1861 г., Соретик го известува Баума, дека Д. Миладинов бил префрлен во Цариград, заедно со заплнетата преписка (Преписка бр. 100).

Молбата на Митра Миладинова била предадена и до австрискиот конзул (за тоа известив во забелешките кон Творби на К. Миладинов). Заменикот на конзулот ја препратил молбата на Митра на 1. VIII. 1861 (Преписка број 101).

Останатите документи од австриската дипломатија настанале поради интервенцијата на Штросмаер Преписка 102—108) и биле искористени во науката за Миладиновци.

На крајот на Преписката на браќата Миладиновци се дадени два индекса („именен показалец“ и „Предметно-географски показалец“) и список на илустрациите.

* * *

Преписката на Миладиновци, и со изнесените слабости, неуедначености и недоследности, корисно ќе им послужи на трудбениците што го обработуваат животот и делото на браќата Димитрија и Константин Миладиновци.

H. Polenaković

ETUDES ET MATERIAUX NOUVEAUX RELATIFS AUX FRÈRES MILADINOV

Dans le présent examen critique des études et matériaux nouveaux concernant les Frères Miladinov, deux promoteurs éminents du renouveau culturel macédonien, -examen constituant le premier d'une série par laquelle on marque le centenaire de la mort des Frères Miladinov — l'auteur s'occupe du livre: *Les Frères Miladinov, Correspondance*, éditée, commentée et rédigée par N. Trajkov, Sofia, 1964, édition de l'Académie bulgare des sciences.

Saluant l'idée de réunir dans un volume tous les matériaux relatifs aux Frères Miladinov (leurs lettres, connues ou récemment découvertes, et matériaux qui ont directement trait aux Miladinov), l'auteur du présent examen critique souligne l'importance des lettres de Dimitar Miladinov récemment découvertes, qu'il adressait à diverses personnalités: aux frères Robev, à l'archéologue russe P. I. Sevastjanov et à d'autres. Grâce à ces lettres, on peut maintenant parler, avec beaucoup plus de précision, de l'activité de ce promoteur culturel et patriote macédonien, activité qui consistait à: 1° collectionner des contes populaires macédoniens avec le concours de son frère Konstantin; 2° collectionner divers monuments littéraires et historiques et des matériaux numismatiques, puis des cartes géographiques et ethnologiques de la Macédoine; 3° ouvrir de nouvelles écoles à langue macédonienne et faire de Kukuš le centre du mouvement populaire; 4° oeuvrer à démasquer les évêques phanariotes de Macédoine et les remplacer par des gens d'origines slave. Les lettres récemment découvertes fournissent également toute une série de renseignements sur Konstantin Miladinov, tandis que quelques-uns des matériaux publiés dans la *Correspondance*

jettent une lumière toute nouvelle sur les rapports de D. Miladinov avec l'archevê-d'Ohrid, Meletija.

Les remarques de l'auteur se rapportent: 1° à l'absence de l'acribie lors de l'impression d'une bonne partie des lettres et de certains matériaux (ceci concerne la langue, l'orthographe); 2° à l'information insuffisante de l'éditeur par rapport aux nouvelles études sur les Miladinov, publiées en Macédoine, ce qui explique qu'un nombre d'affirmations de l'éditeur dans ses commentaires aux lettres soient défectueuses ou incomplètes; 3° à l'inopportunité de la publication de certains matériaux et à l'inconséquence dans leur publication; 4° à l'insistance peu convaincante de l'éditeur relativement aux sentiments nationaux de D. Miladinov.

L'auteur a essayé de résoudre la question ayant trait à la chronologie d'une lettre datée dans la *C o r r e s p o n d a n c e* de 1857 et qu'il date de 1859. L'auteur discute aussi la question à savoir si Konstantin Miladinov a été conquis à l'union.